

## 1 Vrede

### I *Uitgangspunten*

1 Het buitenlands beleid wordt voor een groot deel bepaald door het *veiligheidsbeleid*. Dit veiligheidsbeleid is er opgericht zowel steeds aanwezige als mogelijke toekomstige dreigingen weg te nemen, of die zoveel mogelijk te beperken.

Waardoor wordt de samenleving bedreigd?

Volgens velen is het dreigend wapengeweld tussen staten het wezen van de internationale veiligheidsproblematiek. Maar kunnen we hiermee volstaan?

2 De *doelstelling* van het buitenlands beleid moet zijn: het scheppen van een wereldsamenleving, die voor de wereldbevolking als geheel overlevingskansen biedt en ieder mens kans geeft zich zoveel mogelijk te ontplooien.

Men noemt dit ook wel: een situatie van *positieve vrede*.

Het ontbreken van een situatie van positieve vrede maakt het vermijden of eventueel het beperken van oorlog en geweld onmogelijk, omdat de oorzaken van spanningen blijven bestaan en zelfs nog toenemen. Daarom is het streven naar negatieve vrede (de afwezigheid van oorlog) een té beperkte doelstelling van het veiligheidsbeleid.

Ook andere aspecten van het ontbreken van veiligheid, zoals armoede, uitbuiting, onderdrukking en verstoring van het natuurlijk leefmilieu vormen een grote bedreiging van de wereldsamenleving.

Deze bedreiging blokkeert het *recht op menselijke waardigheid*, gebaseerd op een redelijk welvaartsniveau waarbij een ieder zijn basisbehoeften aan kleding, huisvesting, voedsel, onderwijs, gezondheidszorg, werk en meebeslissen kan bevredigen.

3 Voor de meeste mensen in de wereld is dit recht nog geen werkelijkheid: zij leven minderwaardig.

Gerechtigde pogingen van arme en onrechte groepen om dit recht voor zich te verwerven worden belemmerd door krachten die gericht zijn op handhaving van de gevestigde internationale en nationale structuren.

De eis van de verdelen de gerechtigheid dwingt tot herverdeling van inkomen.

Menselijke waardigheid, gebaseerd op een redelijk welvaartsniveau is dan ook niet los te zien van het begrip *bevrijding*. Bevrijding van onderdrukking en uitbuiting door belangengroepen, die zich ver over de landsgrenzen uitstrekken.

Het buitenlands beleid dient aan te sluiten bij deze bevrijdingsprocessen. Dit betekent dat bestaande machtsblokken, die slechts remmend werken, moeten worden opengeboren.

De besluitvorming in het *buitenlands beleid* moet doortrokken zijn van de idee de mensenrechten te willen handhaven.

4 Vanuit een mondiaal perspectief zal het buitenlands beleid gedragen moeten worden door de volgende hoekstenen:

*a* vervulling van voorwaarden, die gericht zijn op een democratische integratie op wereldniveau, vooral door versterking van de Verenigde Naties;

*b* herverdeling van kennis, macht, werk en inkomen ter verbetering van het lot van de kansarme groepen;

*c* vormgeven aan de nieuwe visie van wederzijdse afhankelijkheid in de wereld, vooruitlopend op het tot stand komen van een Nieuwe Internationale Economische Orde. Essentieel daarbij is de aanwezigheid van de politieke wil, berustend op een

groeïende bewustwording in Nederland; die bewustwording moet ondersteund worden door een actief voorlichtings- en bewustmakingsbeleid inzake de problemen van rijke en arme wereld, de problemen van orde en veiligheid en de mondiale samenhang hiervan;

*d* streven naar een Europees veiligheidsstelsel, waarin militaire organisaties worden afgebroken en andere samenwerkingskaders worden ontwikkeld;

*e* invloed uitoefenen op landen, waar grove schendingen van de mensenrechten voorkomen. Dit zou kunnen gebeuren door o.a. diplomatiek overleg; interventies in internationale organisaties; anders richten van ontwikkelingssamenwerking; sociaal-culturele, economische en/of politieke boycot; en als uiterste middel het opschorten of verbreken van diplomatieke betrekkingen.

*5 Zuidelijk Afrika.* De Nederlandse regering zal verder gestalte geven aan de principiële afwijzing van apartheid door bij te dragen aan het vergroten van de internationale druk op Zuid-Afrika. Daartoe zal de regering:

*a* al het mogelijke doen om in zo breed mogelijk verband (bij voorkeur door een besluit van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties) te komen tot een verplicht wapenembargo en een effectieve algehele economische boycot van Zuid-Afrika;

*b* zo spoedig mogelijk overgaan tot het verbreken van de culturele banden met Zuid-Afrika door opzegging van het cultureel verdrag;

*c* de 'onafhankelijk' geworden thuislanden niet erkennen;

*d* morele en materiële steun verlenen aan die groeperingen in zuidelijk Afrika die zich daadwerkelijk inzetten voor de bevrijding van de Afrikaanse bevolking.

*6 Midden-Oosten.* Als belangrijke stappen op weg naar een vredesregeling in het Midden-Oosten ziet de PPR:

*a* terugtrekking van Israël uit de in 1967 bezette gebieden;

*b* erkenning van het bestaansrecht van de Staat Israël ook door de Arabische Staten en de Palestijnen;

*c* erkenning van de rechten van het Palestijnse volk, inclusief het recht op een eigen staatsverband, ook door Israël.

De Nederlandse regering zal haar invloed aanwenden om het zetten van deze stappen te bespoedigen. Verder zal de regering zich inzetten voor een menswaardig bestaan van de bewoners van de in 1967 bezette gebieden, als ook voor de positie van Joodse minderheden in bepaalde Arabische landen.

## II *Verenigde Naties*

7 Nederland ijvert ervoor, dat de organisaties van de Verenigde Naties alle Staten ter wereld omvatten.

In de volkerenorganisatie moeten ontrechte minderheden en volkeren zich kunnen laten horen.

Nederland zal, al of niet in samenwerking met andere lid-staten, initiatieven nemen en steunen om de volkerenorganisatie om te smeden tot een doeltreffender instrument om de vrede te handhaven, de mensenrechten te beschermen, de armoede te overwinnen, imperialisme, discriminatie en kolonialisme (ook economische) uit te roeien en het leefmilieu veilig te stellen.

*8 Voor Nederland betekent dit:*

*a* werken aan een verbetering van de organisatie zélf:

- versterking van de organisatie en inrichting van het secretariaat;

- verbetering van de beraadslagingen;

- versterking van de plaats van de Algemene Vergadering;

- betere coördinatie van de ontwikkelingssamenwerking.

Voor studies en uitwerkingen stelt Nederland mankracht en geld ter beschikking;

*b* uitvoeren van alle resoluties, waar het vóór heeft gestemd. Het moet zich zelden van stemming onthouden;

*c* bijdragen aan een permanent vredesleger van de VN, dat onafhankelijk is van de nationale en verbonden krijgsmachten en onder de directe supervisie van de Veiligheidsraad staat;

*d* verhogen van de bijdragen in speciale fondsen van de VN voor het ondersteunen van slachtoffers van racisme, kolonialisme en dictatuur;

*e* streven naar een gegarandeerde naleving van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Het uitgangspunt van niet-inmenging in binnenlandse aangelegenheden moet verlaten worden in die gevallen waarin sprake is van grove schending van de rechten van de mens;

*f* streven naar de instelling van een Hoog Commissariaat voor de Rechten van de Mens;

*g* vergroting van de rol van het Internationaal Gerechtshof.

### III *Europese Gemeenschap*

9 Wij streven er naar dat de Europese Gemeenschap een rechtvaardige verdeling van kennis, macht, werk, inkomen en ruimte bewerkstelligt.

*Hoofdkenmerken van de gemeenschap moeten zijn:*

*a* democratie, ook op economisch gebied;

*b* onderlinge solidariteit;

*c* solidariteit met de derde wereld. De economische ontwikkeling van de EG moet ondergeschikt zijn aan deze doelstellingen. Ongerichte economische ontwikkeling maakt dan plaats voor selectieve groei.

10 De verdere politieke integratie moet o.a. uitmonden in een onafhankelijk buitenlands beleid en een actieve vredespolitiek, zonder dat de EG zoals nu alleen een op eigen belang gericht machtsblok is.

Tegelijk met de uitbouw van de supra-nationale democratische organen worden regionale bestuurlijke eenheden gevormd met een zo groot mogelijke autonomie, op basis van historische, culturele en economische overeenkomstige kenmerken. Zij kunnen dan ook de tegenwoordige nationale grenzen doorsnijden.

11 Wij willen alleen maar meewerken aan een verdere integratie, bijvoorbeeld in de vorm van een Europese Unie, *wanneer:*

*a* de beleidsombuigingen die we wensen mogelijk zijn, ook al zouden bestaande verdragen anders verstaan of herzien moeten worden;

*b* er een daadwerkelijke solidariteit groeit met de derde wereld;

*c* een Europese kern macht wordt uitgesloten;

*d* onder brede lagen van de bevolking een discussie op gang wordt gebracht over de toekomst van de gemeenschap: de wenselijkheid van verdere integratie, richting, doel en gevolgen van de Europese eenwording moeten uitdrukkelijk aan de orde komen;

*e* steun verleend wordt bij grote sociaal-economische moeilijkheden van een lidstaat of een regio.

12 Nu vaststaat dat het *Europees Parlement* rechtstreeks wordt gekozen, moet het wetgevende, budgettaire en controlerende bevoegdheden krijgen.

De Europese Commissie dient zodanig te worden samengesteld dat zij het vertrouwen geniet van de meerderheid van het Europees Parlement. Zij is verantwoording verschuldigd aan dit parlement.

De bevoegdheden van de Raad van Ministers worden geleidelijk overgeheveld naar de Europese Commissie en het Europees Parlement.

Zolang deze overdracht nog niet voltooid is moet de Raad van Ministers besluiten nemen bij meerderheid van stemmen.

De Europese Raad wordt ingepast in het kader van de Raad van Ministers.

13 Er moet een Europees Statuut worden opgesteld, dat de positie van de *buitenlandse werknemers* regelt. Het moet hen beschermen tegen economische

uitbuiting, hun politieke rechten verlenen, hen helpen bij hun culturele ontwikkeling. Het statuut moet gelden voor de gemeenschap.

*14 De ontwikkelingssamenwerking van de Europese Gemeenschap* moet in beginsel gericht zijn op alle ontwikkelingslanden.

Regionale ontwikkelingssamenwerking zoals vastgelegd in het verdrag van Lomé\* moet hieraan ondergeschikt gemaakt worden.

De eerstvolgende verlenging van het verdrag van Lomé zal in een dergelijke uitbreiding moeten voorzien.

Kernelementen in het beleid moeten zijn:

*a* gerichtheid op de armste en ontrechte groepen in de ontwikkelingslanden;

*b* verbreding van het algemeen preferentieel systeem (d.w.z. de voordelen die de gemeenschap nu biedt aan bepaalde ontwikkelingslanden en voor bepaalde produkten moeten gelden voor alle ontwikkelingslanden en voor meer produkten);

*c* herstructurering van de Europese industrie zodanig dat:

- vergroting van de hulp aan ontwikkelingslanden tot stand komt;

- controle op in Europa werkzame multinationals mogelijk wordt;

- overheidscontrole op de grondstofvoorzieningen wordt uitgeoefend;

*d* een volledige uitvoering van besluiten die in VN-verband genomen zijn.

In de handelspolitiek van de gemeenschap krijgen de ontwikkelingslanden een voorkeursbehandeling om de produkten die voor hun export van belang zijn, in de gemeenschap te kunnen verkopen.

Nederland werkt alleen maar mee aan de verdere uitbouw van de Europese Gemeenschap, wanneer de politiek van de afzonderlijke lid-staten en de gemeenschap als geheel gericht is op een werkelijke vergroting van de ontwikkelingsinspanning.

\* Het verdrag van Lomé regelt de (economische) verhoudingen tussen de EG en een groep ontwikkelingslanden (vooral ontwikkelingslanden die historische banden hebben met EG-landen).

#### *IV Ontwikkelingssamenwerking*

*15 Ontwikkelingssamenwerking is gericht op bevrijding van de armste en ontrechte groepen uit hun armoede en onderdrukking.* Vanuit deze gezichtspunten bepalen we hoe ontwikkelingssamenwerking moet plaats vinden. Vooral de armste ontwikkelingslanden hebben veel hulp nodig.

Daarom zal de overheidshulp in 1980 op 3 pct. van het Bruto Nationaal Produkt tegen marktprijzen worden gebracht.

Vanaf 1980 stijgt de hulp jaarlijks. De berekening van de hulp omvat alleen werkelijke hulp volgens de in de OESO (Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling) gehanteerde omschrijving.

1 Bij bezuinigingen zal op het ontwikkelingsbudget niet worden besnoeid, want ontwikkelingshulp is een recht van de ontwikkelingslanden.

*16 De wijze van hulpverlening* zal afhangen van:

*a* de mogelijkheden, die het land heeft om de basis in te schakelen;

*b* het scheppen van arbeidsplaatsen;

*c* betere inkomensverdeling;

*d* aangepaste technologie, die de afhankelijkheid van geïmporteerde westerse technologie vermindert.

Van particuliere instellingen zal een ruim, maar kritisch gebruik worden gemaakt.

*17 De hulp bestaat uit* schenkingen en renteloze leningen en wordt niet-gebonden gegeven\*.

De ontwikkelingslanden kunnen hun rente op oude leningen en aflossingen op lopende en nieuwe leningen betalen in hun eigen valuta.

Financiering van het ontwikkelingsbudget vindt uitsluitend plaats uit begrotingsmiddelen. De kosten van een eventuele financiering via de kapitaalmarkt in de vorm van rentesubsidies, mogen niet worden toegerekend aan het ontwikkelingsplafond.

*18 Voedsel.* De voedselvoorziening in de wereld moet worden veilig gesteld. De belangrijkste middelen hiervoor zijn:

*a* uitbreiding van de produktie in de ontwikkelingslanden die in de eerste plaats gericht is op consumptie door de eigen bevolking van die landen;

*b* een doelmatige internationale organisatie van produktie, afzet en prijsvorming van de belangrijkste voedingsgewassen. De last van de buffer-functie in de voedselvoorziening ter voorkoming van hongersnood en ter opvang van overvloed moet verlegd worden van de ontwikkelingslanden naar de rijke landen, ook naar de EG. Waar mogelijk mag op landbouwgronden geen veevoeder verbouwd worden. Samen met particuliere organisaties moet de overheid zorgen voor goede voorlichting voor een verantwoord voedselgebruik.

Uit ontwikkelingslanden wordt veel eiwitrijk voedsel uitgevoerd. Om dit tegen te gaan moet het beschikbare vlees in Nederland eerlijk verdeeld worden en wordt het vlees eten afgeremd. Voedsel dat geschikt is voor mensen, mag niet als veevoeder gebruikt worden ten behoeve van de vleesproduktie.

*19 Monetaire hervorming-schuldenproblematiek.* De schulden van de armste landen (tot 200 dollar inkomen per hoofd) worden kwijtgescholden, mits gewaarborgd is dat dit niet ten goede komt aan nationale en internationale elites.

Internationale monetaire hervormingen dienen met name gericht te zijn op verruiming van de financieringsmiddelen van ontwikkelingslanden. In het Internationale Monetaire Fonds wordt overeengekomen dat nieuw gecreëerde Speciale Trekkingsrechten ter beschikking komen van internationale organisaties die middelen aan ontwikkelingslanden verstrekken tegen zeer zachte voorwaarden (zoals de Internationale Ontwikkelings Associatie van de Wereldbank). De deelname van ontwikkelingslanden in de besluitvorming in het IMF moet verder worden vergroot.

*20 Grondstoffen en handel.* Nederland zal zich niet verzetten, wanneer de ontwikkelingslanden zich aaneen sluiten om de rijke landen beter onder druk te zetten.

Deze machtsvorming op basis van bundeling van eigen economische en politieke kracht biedt nu een goed ontwikkelingsperspectief. Nederland bepleit in de EG een handelspolitiek, die de ontwikkelingslanden een hogere en stabiele opbrengst verzekert. Dit kan, door de grondstoffenprijzen eerst te verhogen en dan te koppelen aan de prijsstijgingen van de eindprodukten uit de industrielanden.

Er moet een nationaal en internationaal systeem van buffervoorraden komen, dat ook de opbrengst van de export van grondstoffen voor de ontwikkelingslanden op een redelijk niveau stabiliseert. Instrumenten hiervoor zijn goederenovereenkomsten en algemeen gerichte maatregelen, die de markt beter ordenen.

Heffingen op goederen uit ontwikkelingslanden dienen te worden afgeschaft. Zolang de goederen uit ontwikkelingslanden nog onderworpen zijn aan heffingen, wordt dit geld gebruikt voor extra ontwikkelingshulp. Daarbij heft Nederland een zware belasting (zo mogelijk in Europees verband) op het verbruik van grondstoffen die niet herwonnen kunnen worden, voorzover dat gebruik niet strikt noodzakelijk is. De opbrengst van deze belasting gaat naar de grondstofarme landen van de Derde Wereld.

Het beschikkingsrecht over natuurlijke hulpbronnen in en onder internationale wateren valt toe aan de gehele internationale gemeenschap. Dit betekent dat

uiteindelijk de beschikkingsmacht losgekoppeld moet worden van de toevallige geografische ligging en dus van nationale overheden.

De ontginning van de zeebodem bedreigt de economie van sommige grondstoffen-uitvoerende landen. Deze moeten schadeloos gesteld worden. Ook gaat een deel van de opbrengsten naar de (grondstof-)arme ontwikkelingslanden. Voorkomen moet worden dat alleen de technologisch hoog ontwikkelde machten van deze natuurlijke hulpbronnen profiteren.

21 *Internationale verdeling van de produktie.* Ieder land heeft het recht de produktiemiddelen en de natuurlijke rijkdommen te onteigenen, waarbij de compensatie gebaseerd wordt op de economische geschiedenis van het betrokken bedrijf.

Nederland ontwikkelt (met andere landen) een code om de technologie zo over te dragen, dat de ontwikkelingslanden ook in hun techniek onafhankelijk van het westen kunnen worden: vooral overdracht van patenten en de ontwikkeling van aangepaste technologie worden geregeld.

Bij de herstructurering van de Nederlandse economie moet ook het (toekomstige) belang van de armste groepen uit de ontwikkelingslanden gewaarborgd zijn, zeker wanneer dit door de regering wordt gesubsidieerd. Ontwikkelingsgeld wordt niet gebruikt om het Nederlandse bedrijfsleven te stimuleren.

De regering bevordert alleen particuliere investeringen door garanties en subsidies, wanneer de armste bevolkingsgroepen in de ontwikkelingslanden er profijt van hebben.

Nederland bevordert dat de produktie van kunstmatige produkten wordt verboden, waar natuurlijke produkten uit ontwikkelingslanden evenzeer bruikbaar zijn.

22 De Nederlandse bevolking dient doordrongen te worden van de noodzaak en het belang van ontwikkelingssamenwerking. Daartoe ontvangt de *Nationale Commissie Ontwikkelingssamenwerking* ruime middelen en wordt haar politiserende functie versterkt.

23 *Antillen.* De Nederlandse Antillen dienen op korte termijn de onafhankelijkheid te verkrijgen. Het zelfstandigheidsplan voor de Nederlandse Antillen wordt in gezamenlijk overleg - tussen de Nederlandse Antillen en Nederland - opgesteld.

Dit plan dient rekening te houden met het eigen karakter en de economische positie van de afzonderlijke eilanden binnen de Antillen als geheel, zonder dat daarmee een eiland via vetorecht de besluitvorming kan blokkeren.

De datum van de soevereiniteits-overdracht moet in nauw overleg met alle betrokken partijen worden bepaald.

\* (Niet-gebonden betekent: de ontvanger heeft behalve de aflossing geen verdere verplichtingen aan het hulpverlenende land).

#### V *Militair veiligheidsbeleid*

24 Het militair veiligheidsbeleid is gericht op ontspanning en ontwapening met als *doel* het tot stand brengen binnen Europa van een *collectief veiligheidssysteem*, waarin alle Europese landen kunnen deelnemen.

Dit systeem dient een stap te zijn op weg naar een wereldomvattend systeem van verdragen en garanties -binnen het kader van de Verenigde Naties.

Er komt een permanent orgaan van overleg en samenwerking tussen regeringen en parlementen uit de landen van Oost- en West-Europa. Binnen dit orgaan worden afspraken gemaakt om geschillen vreedzaam op te lossen:

- een eerste stap naar het beoogde veiligheidssysteem.

25 *Het Nederlandse lidmaatschap van de NAVO vormt niet langer de hoeksteen van het Nederlandse veiligheidsbeleid.*

De NAVO is een Organisatie die door haar bestaan - net als het Warschaupakt - het bewerkstelligen van een duurzame vrede en veiligheid in Europa in de weg staat. Bovendien verdedigt de NAVO in feite de machtspositie van het kapitalistische economische systeem en houdt het de sociaal-economische onrechtvaardigheid in de wereld in stand.

De PPR zal zich dan ook inspannen om Nederland los te maken uit de NAVO.

26 Zolang Nederland nog lid is van de NAVO, moet de deelname aan het bondgenootschap gericht zijn op het realiseren van onderstaande doelstellingen:

a De strategie van 'het aangepaste antwoord' wordt afgewezen.

b Er dient een wijziging te komen in de strategie, zodat deze is afgestemd op ontspanning door een zo defensief mogelijk gerichte wapenopbouw op conventioneel gebied.

c Nederland bepleit dat de NAVO een no-first-use verklaring (= niet als eerste kernwapens gebruiken) afgeeft.

d In Europa worden kernwapenvrije zones overeengekomen. Op korte termijn worden de tactische kernwapens belangrijk uitgedund en wordt - al dan niet eenzijdig - overgegaan tot afschaffing van nucleaire artilleriegranaten en de onderdelen van de nucleaire luchtmacht in de voorste lijn. De mini-nukes (kleine atoomwapens) worden niet aangeschaft.

e Nederland stoot zijn kernwapen-taak af. Kernwapens worden van Nederlands grondgebied verwijderd en transport van kernwapens op en over Nederlands grondgebied wordt verboden.

f Het militaire veiligheidsbeleid richt zich actief op het verhinderen van het tot stand komen van enigerlei vorm van Westeuropese kernmacht. Nederland zet zich in voor een verklaring van de leden van de EG, waarbij zij afstand doen van de optie op een federale Europese kernmacht, als zijnde in strijd met het streven naar non-proliferatie.

Dit beleid moet er ook op gericht zijn dat een Westeuropese kernmacht niet langs andere (niet-politieke) wegen tot stand kan komen.

Dit zou onder andere moeten betekenen:

- geen verdere integratie, standaardisatie en taakverdeling binnen de NAVO;
- geen medewerking aan multilaterale research-projecten;
- terugtrekking van Nederland uit de z.g. Eurogroep.

g Er wordt geen medewerking verleend aan systematische uitbreiding (ook niet door vervanging) van het militair potentieel van de NAVO.

h Het karakter van de NAVO als overlegorgaan van regeringen moet benadrukt worden, omdat we alleen zo een eigen rol in de internationale besluitvorming kunnen spelen.

I Pogingen om aan de NAVO andere dan strikt militaire taken toe te kennen worden afgewezen. Uitbreiding van het aantal lidstaten van de NAVO en uitbreiding van het verdragsgebied en de werkingssfeer van de NAVO worden eveneens afgewezen.

27 Nederlandse troepen worden uit het buitenland teruggetrokken. Alle bases en al het militaire personeel van de Verenigde Staten worden van Nederlands grondgebied verwijderd. Nederland zet zich bij de *ontwapeningsbesprekingen* in Wenen (MBFR)\* actief in voor het spoedig tot stand komen van afspraken over bewapeningsniveaus op een zo laag mogelijk peil en over wederzijdse vermindering van de parate troepensterkte.

Ook zal Nederland zich actief inzetten voor het welslagen van de Salt-besprekingen\*\*.

Nederland spant zich in voor het tot stand komen en naleven van verdragen die alle *kernproeven*, ook ondergrondse, verbieden en die chemische, biologische en ecologische strijdmiddelen uitbannen. Nederland zet zich, door middel van nationale en internationale maatregelen, in voor een doeltreffende controle op de

internationale *wapenhandel* Nederland laat zelf elke wapenexport achterwege; dit geldt ook voor de verkoop van 'verouderd' materiaal.

Deze regel wordt in de wet vastgelegd, evenals de voorwaarden voor het exporteren van goederen die geen wapens zijn, maar wel voor militaire doeleinden kunnen worden gebruikt (bij voorbeeld verbindingsapparatuur).

Er komt onderzoek (onder andere parlementaire enquête) naar *militair-industriële belangenverstrengeling*, omdat deze een actieve vredespolitiek belemmert. Deze verstrengeling wordt zo veel mogelijk openbaar gemaakt en tegengegaan.

28 *Niet-gewelddadige vormen van verdediging*, zoals bijvoorbeeld verschillende vormen van sociale verdediging moeten worden voorbereid en geïntroduceerd.

Gezocht wordt naar mogelijkheden de inspanningen op het gebied van de wetenschappelijke en technische research voor militaire doeleinden in universiteiten en hogescholen en in het bedrijfsleven onder controle van het parlement te krijgen en aan normen te binden.

Instellingen die zich inzetten voor een verkleining van de communicatie- en informatie-achterstand op het terrein van de veiligheidsproblematiek verdienen actieve ondersteuning.

Er wordt een Nationale Commissie voor Veiligheidsvraagstukken (te vergelijken met de Nationale Commissie Ontwikkelingssamenwerking) ingesteld om de communicatie- en informatie-achterstand te verkleinen.

\*MBFR = Mutual and Balanced Force Reduction (wederzijdse en evenwichtige troepenvermindering). \*\* SALT = Strategic Arms Limitation Talks (besprekingen over beperking van strategische wapens).

## VI *Defensie*

29 Uit de *defensie-inspanning* moet blijken dat de politieke wil om tot verdere ontspanning tussen Oost en West te komen ook op militair gebied gevolgen heeft.

Aan deze inspanning dient, in vergelijking met andere rijkstaken, een *lagere prioriteit* te worden gegeven.

Voortdurend moet een lager aandeel van de defensielasten ten opzichte van het nationaal inkomen in overweging zijn, waarbij het bedrag in reële guldens zeker niet hoger mag worden.

Deze lagere prioriteit dient tot uitdrukking te komen in afstoting van taken.

Daarnaast kunnen in het algemeen bezuinigingen bereikt worden door:

- slagvaardige organisatievorm;
- rationele bedrijfsvoering;
- ingrijpende versoering. De directe paraatheid van de Nederlandse krijgsmacht wordt verminderd.

30 Aan de *democratisering en vermaatschappelijking van de krijgsmacht* moet de hoogste prioriteit worden gegeven, zodat het bestaande isolement ten opzichte van de omringende samenleving (waar dat nog bestaat) wordt doorbroken.

Dit betekent:

*a* beëindiging van het bestaande benoemingensysteem van de militaire top, waarin die top zichzelf aanvult;

*b* openstelling voor niet-militairen van opleidingen voor vrijwillig dienend personeel;

*c* het meer door niet-militairen laten vervullen van functies die niet noodzakelijk door militairen vervuld hoeven te worden;

*d* algehele herziening van het militaire straf- en tuchtrecht;

*e* toekenning aan militairen van het ook aan vergelijkbare soorten ambtenaren (bij voorbeeld politie, brandweer, binnenlandse veiligheidsdienst) toe te kennen



stakingsrecht. Algemener: het zoveel mogelijk op militaire ambtenaren van toepassing doen worden van de regels die ook voor andere ambtenaren gelden; *f* vrijheid van meningsuiting op elk gebied, het recht van verspreiding, het recht van vereniging en vergadering, alsmede het recht van demonstratie en betoging buiten de vastgestelde diensttijden.

31 De vorming van een *beroeps- of vrijwilligersleger* wordt afgewezen. Advertenties en andere wervingsacties voor beroeps- of vrijwilligersopleidingen dienen op geen enkele wijze te appelleren aan ongewenste eigenschappen bij sollicitanten zoals drang naar macht, heldhaftigheid en superioriteit.

Ernstige *gewetensbezwaren* tegen persoonlijke vervulling van de militaire dienstplicht moeten worden erkend, indien daartoe een gemotiveerd verzoek wordt ingediend.

Vervangende dienstplicht dient op geen enkele wijze door aard of duur gebruikt te worden als strafmaatregel, maar moet wel het karakter hebben van een alternatieve dienst aan de samenleving.

Het aantal te erkennen gewetensbezwaren in een lichtingsjaar dient onafhankelijk te zijn van het resterende potentieel.

Er moet een onderzoek worden ingesteld naar de wenselijkheid van een *dienstplicht voor mannen en vrouwen* waarbij iedereen de keuze kan maken tussen *militaire en sociale dienstplicht*. Zolang een dergelijk systeem niet bestaat, moeten de lasten zo rechtvaardig mogelijk verdeeld worden over de huidige dienstplichtigen.

Dit betekent:

*a* verkorting van de dienstplicht tot 12 maanden;

*b* geen verlaging van de dienstplichtige leeftijd;

*c* vrijstelling van militaire dienst alleen op grond van:

- sociale of medische indicatie (bij voorbeeld moeilijke gezinsomstandigheden);

onmisbaarheid in eigen bedrijf of het bedrijf van een derde;

- een algemeen maatschappelijk belang van overwegende aard (bij voorbeeld ontwikkelingswerkers, onderwijzers in bepaalde gebieden);

*d* het verbeteren van de sociale positie van de dienstplichtige.

Het aantal en de totale oppervlakte van de militaire oefenterreinen wordt verminderd. Overbodig uiterlijk vertoon zoals bij voorbeeld parades dient te worden afgeschaft.

## **2 Macht**

### **A Sociaal-economische macht**

#### *I Uitgangspunten*

32 De hoofdlijnen voor het sociaal, economisch en financieel beleid zijn:.

*a* De produktie en consumptie worden zo gericht, dat:

- de drang om steeds meer te produceren vermindert;

- de economische macht beter gespreid en gecontroleerd kan worden;

- de welvaartsverschillen tussen Nederland (en Europa) en de Derde Wereld, en die binnen Nederland zelf, belangrijk kleiner worden;

- de natuur en het leefmilieu niet verder aangetast maar zover mogelijk hersteld worden.

*b* Het werk dat in onze maatschappij te doen is wordt zo verdeeld, dat iedereen die dat wil de gelegenheid krijgt om te werken en zich daarin te ontplooien.

*c* Iedereen moet op den duur een basisinkomen krijgen.

*d* De inflatie moet worden beteugeld.

e Op de betalingsbalans mogen geen grote overschotten of tekorten optreden en op de lange duur moeten deze elkaar opheffen.

## II *Vermaatschappelijking*

33 De regering stelt voor haar zittingsperiode *een meerjarig economisch structuurplan* op. Ze doet dit na overleg met het bedrijfsleven (werkgevers en werknemers), de lagere overheid en de consumentenorganisaties. Jaarlijks wordt het plan bijgestuurd en voor een volgende vierjaarsperiode herzien. Het wordt ter goedkeuring aan het parlement voorgelegd. In het structuurplan staat het beleid aangegeven aan verschillende sectoren en regio's.

Om dit beleid uit te voeren, moeten de volgende instrumenten (verder) ontwikkeld worden:

a Een meerjarenplan voor de middelen en de bestedingen, waarin elk jaar een raming wordt gegeven van de inkomsten van overheid, bedrijven, particuliere instellingen en particulieren en waarin wordt aangegeven hoe deze middelen worden verdeeld zowel over de investeringen per sector als over de consumptie van overheid en van particulieren. Binnen deze globale nationale planning kunnen de ondernemingen en andere organen verder gedecentraliseerd hun beslissingen nemen.

b Een wettelijke aanwijzingsbevoegdheid voor de overheid om aan banken, verzekeringsmaatschappijen, en pensioenfondsen richtlijnen te geven (een deel van) hun geld voor de maatschappelijk meest dringende zaken te gebruiken. De overheid garandeert daarbij een aanvaardbare rente.

c Een landelijke selectieve investeringsregeling, waardoor de overheid een vetorecht krijgt op investeringen, die niet voldoen aan nader vast te stellen eisen ten aanzien van: milieubeslag, ruimtegebruik, energieverbruik, grondstoffenverbruik, werkgelegenheid en de economische politiek onder meer ten aanzien van ontwikkelingslanden.

d Regionale ontwikkelingsmaatschappijen, onder controle van de regionale overheden met grote inspraak vanuit de bevolking en met bevoegdheden en middelen om deel te nemen in bepaalde bedrijven of om nieuwe bedrijven op te richten, om zo de voorgenomen politiek uit te voeren.

e Het recht voor de Overheid om technische ontwikkelingsprogramma's te toetsen op hun maatschappelijke wenselijkheid.

f Het recht op octrooien die voortkomen uit overheidswerkzaamheden of uit Onderzoek, dat de overheid groten deels subsidieert.

g Overheidsmiddelen, voor industriële vernieuwing, die gericht moet worden op kleinschalige productie-technieken en op het behoud van zijn volle arbeid, en die - waar nodig - gebruikt worden om de zeggenschap van de werknemers te vergroten.

h Steun aan noodlijdende particuliere bedrijven, die alleen gegeven kan worden op basis van ontwikkelingsplannen die:

- passen in het economisch structuurplan
- de instemming hebben van de ondernemingsraad en
- waarvan uitvoering door de overheid gecontroleerd wordt.

i Er wordt een *milieu-effect-rapport* opgesteld voor ieder beleidsvoornemen (wetgeving, planning, Onderzoek, vergunningverlening, financiering grondverkoop).

Het geeft informatie over het doel en de verwachte gevolgen voor het milieu in zijn ruimste betekenis. Het wordt in een vroeg stadium van de besluitvorming bekendgemaakt.

Iedereen krijgt de gelegenheid zijn mening over het milieu-effect-rapport te geven. Bovendien wordt het getoetst door een onafhankelijke instantie.

Zolang gegronde twijfel bestaat over de juistheid en/of volledigheid van het milieueffect-rapport blijft de omzetting van het beleidsvoornemen in een definitief besluit geblokkeerd. Dit geldt eveneens als gegevens over alternatieven ontbreken. Blokkering van de besluitvorming betekent, dat ook uitvoering (of voorbereiding daarvan) stopgezet wordt.

### III *Democratisering*

34 De *rechten van de werknemers* worden vastgelegd in een beginselenwet. Tot deze rechten behoren recht op informatie, vrije meningsuiting, vergadering, werkoverleg, uiting van levensovertuiging, weigering van werk dat strijdig is met de levensovertuiging, verlof voor het uitoefenen van publieke rechten en taken, educatief verlof gelijke behandeling, stakingsrecht, recht op scholing en vorming met vrije keuze van programma en scholingsinstituut. In rechtspositiereglementen en pensioenvoorzieningen mag geen onderscheid worden gemaakt tussen man en vrouw en evenmin tussen gehuwden en ongehuwden.

*Op weg naar arbeiderszelfbestuur worden in de komende vier jaar de volgende maatregelen genomen.*

a In de *Wet op de ondernemingsraden* wordt opgenomen:

1 De verantwoordelijkheid voor het werkoverleg berust bij de OR (ondernemingsraad).

2 De OR krijgt medezeggenschap over investeringen en over de wijze van produceren.

3 De OR krijgt de zeggenschap over de organisatie van het bedrijf en het vetorecht bij de benoeming van leidinggevend personeel, bij fusies en bij sluitingen.

4 De OR krijgt het recht ten minste de helft van het aantal commissarissen te benoemen.

5 De OR bepaalt de selectienormen bij sollicitaties. De bedrijfsleiding legt over de toepassing hiervan verantwoording af aan de OR.

6 De informatie- en controlerechten van de OR worden verder uitgebreid.

7 Verplichte overlegvergaderingen worden alleen gehouden wanneer een van de twee partners daaraan behoefte toont.

8 Leden van de OR hebben recht op tijden middelen om hun taak optimaal te verrichten.

b Ondernemingen worden verplicht aan de vakbonden communicatiemiddelen en informatie beschikbaar te stellen.

c Nederlandse ondernemingen moeten de internationale vakbeweging erkennen als onderhandelingspartner, wanneer de Nederlandse vakbeweging daarom vraagt en wanneer ook de belangen van werknemers van de onderneming over de grenzen in het geding zijn.

d In kleine ondernemingen (minder dan 100 werknemers) worden ondernemers en werknemers wettelijk verplicht alle zaken, die het bedrijf of de organisatie betreffen, met elkaar te overleggen.

e In stichtingen, verenigingen en overheidsinstellingen krijgen de werknemers soortgelijke zeggenschapsrechten als in de bedrijven. Hierbij wordt er rekening mee gehouden, dat bij overheidsinstellingen de volksvertegenwoordiging het beleid bepaalt en bij verenigingen de ledenvergadering.

f In pensioenfondsen waarde werknemerspensioenen worden beheerd, moeten de besturen alleen door de werknemers worden gekozen. Dus niet zoals het nu gebeurt door werknemers en werkgevers.

g Om de vermaatschappelijking van het economische leven te bevorderen:

- zullen fusies en trustvorming binnen een bedrijfstak onderworpen worden aan controle van de overheid. Zij heeft vetorecht wanneer dergelijke fusies monopolieposities in de hand werken;

- worden grote ondernemingen, werkzaam in verschillende bedrijfstakken, opgesplitst in zelfstandige eenheden per bedrijfstak, wanneer dat schappelijk wenselijk is;
- worden dochterondernemingen onderworpen aan de structuurwet van vennootschappen;
- kan de overheid financiële instellingen splitsen, wanneer concentratie van financiële macht daartoe aanleiding geeft.

*h* Om een herverdeling van winsten te bewerkstelligen wordt een progressief tarief in de vennootschapsbelasting ingevoerd. Bedrijfsonderdelen met een zelfstandige OR of bij minder dan 100 werknemers met een zelfstandig overleg werkgevers-werknemers, gelden voor de belasting als zelfstandige eenheden.

*i* Het percentage overwinst dat bestemd is voor de VAD zal binnen de komende 4 jaar op ten minste 50 procent gebracht worden.

*j* Daarnaast vervalt de plicht van de Regering de SER (Sociaal-Economische Raad) te horen over sociaal-economische maatregelen.

#### IV Openbaarheid van gegevens

35 De verslaggeving van bedrijven moet zo gebeuren, dat betere onderlinge vergelijking mogelijk is. Zij moet zo zijn, dat een goed inzicht wordt gegeven in de totale situatie van het bedrijf (financieel, sociaal en wat betreft milieubeleid) en in zijn toekomstperspectieven. De financieel-economische verslaggeving omvat ook de fiscale winst- en verliesrekening. Behalve voor Naamloze Vennootschappen, geldt deze *verscherpte publicatieplicht* ook voor Besloten Vennootschappen, Commanditaire Vennootschappen, maatschappen, vennootschappen onder firma en dochterondernemingen met meer dan 25 werknemers of met een balanstotaal van meer dan 5 miljoen gulden. Voor stichtingen en verenigingen geldt een vergelijkbare publicatieplicht

36 Jaarlijkse *milieuverslagen* van bedrijven en ondernemingen worden verplicht gesteld. Daarin worden de aard en omvang vermeld van:

- lozing van stoffen en warmte;
- energieverbruik;
- ruimtegebruik;
- grondstoffenverbruik;
- investeringen;
- gebruik van vervoermiddelen;
- vrijkomende radio-actieve straling;
- geluidhinder.

De overheid stelt normen vast voor elke sector van bedrijvigheid om deze gegevens te toetsen.

37 *Sociale jaarverslagen* worden voor bedrijven en instellingen verplicht gesteld. Zij bevatten ten minste de gegevens over:

- personeelsbezetting (aantal, aard etc.) en personeelsverloop;
- ziekteverzuim;
- toepassing sociale wetgeving;
- het reizen van werknemers tussen woon- en werkplaats;
- ondernemingsraden en andere overlegorganen;
- werkoverleg;
- functioneren van hulpdiensten, artsen, psychologen, maatschappelijk werkers, etc.).

38 Bedrijven en instellingen worden wettelijk verplicht hun jaarverslagen ter inzage te leggen bij de centrale bibliotheek van elke provincie waar activiteiten worden ontwikkeld. Zo nodig dienen deze bibliotheken daarvoor extra uitgerust te worden.

## V Werk

39 Het leidende principe bij het werkgelegenheidsbeleid en de arbeidsbemiddeling is: iedereen moet kunnen werken overeenkomstig zijn of haar mogelijkheden (interessen en capaciteiten), maar moet ook een deel van het noodzakelijke, minder aantrekkelijke werk op zich nemen.

40 *Werkgelegenheid*. De werkloosheid wordt gericht bestreden in het kader van het meerjarenstructuurplan.

Dat betekent:

*a* geen algemene koopkrachtinjecties;

*b* het fiscaal regime voor ondernemingen wordt zo aangepast dat meer nadruk komt te liggen op het bevorderen van arbeidsintensieve en kleinschalige bedrijvigheid;

*c* invoering van een vrijwillig vervroegd pensioen, te beginnen met de werkende ongehuwde vrouwen;

*d* een algemene arbeidstijdverkorting in combinatie met matiging van de lonen, maar zodanig dat de zwakkeren er niet op achteruit gaan;

*e* continu-arbeid dient te worden teruggedrongen. Waar dat niet mogelijk is wordt het 5-ploegenstelsel bevorderd boven het 4-ploegenstelsel;

*f* bevordering van deelbanen (o.a. door maatregelen in het beloningssysteem, belastingstelsel, werkloosheidsregelingen en plaatsingsbeleid);

*g* uitbreiding van regelingen, die moeilijk plaatsbare werknemers (jongeren, ouderen, gehandicapten e.a.) gelijke kansen geven om aan de slag te komen (bijvoorbeeld door loonaanvulling, verplichte indienstneming);

*h* sterke beperking van overwerk en van betaalde nevenfuncties.

41 Het moet mogelijk gemaakt worden, dat men zich met onbetaald *vrijwilligerswerk* kan bezighouden met behoud van een basisinkomen.

42 Wanneer er geen behoefte meer bestaat aan bepaalde produkten of diensten, dan worden in overleg met werknemers of hun vertegenwoordigers en de vakbeweging voor die bepaalde sector afbouw- en ombouw-plannen opgesteld.

Eventuele omscholingsmogelijkheden en zoeken naar nieuwe werkgelegenheid moet een onderdeel van die plannen zijn.

43 Buitenlandse werknemers hebben, als ze éénmaal in Nederland zijn, dezelfde rechten als de Nederlandse werknemers (zie verder: WELZIJN).

44 *Arbeidsbemiddeling*. Het rijk decentraliseert zijn verantwoordelijkheid voor de arbeidsbemiddeling en de uitvoering van het werkgelegenheidsbeleid naar de gewesten (of de provincies).

Dit betekent, dat de regionale overheden ten minste de volgende (semi-) overheidsinstellingen gaan coördineren: het gewestelijk arbeidsbureau, de regionale raden voor de arbeidsmarkt, de ontwikkelingsmaatschappijen en de economisch-technische instituten. Zij krijgen ook het geld om hun verantwoordelijkheid waar te maken. In samenhang met de invoering van de inkomstendervingswet wordt de opzet van het *gewestelijk arbeidsbureau* veranderd:

*a* het wordt geïntegreerd in welzijns-centra;

*b* het gaat actiever bemiddelen en kan adviseren bij sollicitatieaanvragen;

*c* het neemt de arbeidsbemiddeling over, die nu door uitzendbureaus verricht wordt. Zolang er nog uitzendbureaus bestaan worden zij verplicht de bij hen ingediende aanvragen te melden bij het arbeidsbureau;

*d* bij ontslaaanvragen door bedrijven kan het die aanvragen ook bedrijfs-economisch beoordelen;

*e* het coördineert activiteiten buiten de sfeer van betaalde werkzaamheden;

*f* alle bedrijven (ook diensten en bedrijven van de overheid) worden verplicht hun vakatures te melden bij het arbeidsbureau.

45 *Werkomstandigheden*. De veiligheidswetten worden uitgebreid en omgewerkt tot een wet op de inrichting van de arbeidsplaats, waardoor elke werknemer menswaardige arbeidsomstandigheden gegarandeerd kunnen worden.

46 De regering bevordert dat verdere *specialisatie* (die betekent, dat de werkers een steeds beperkter aantal handelingen moeten verrichten) wordt tegengegaan en dat in plaats daarvan het werk steeds meer zo georganiseerd wordt, dat de werkers zo veel mogelijk meewerken in alle stadia.

47 *Sociale werkplaatsen* worden gereorganiseerd:

*a* er mogen geen afdelingen gecombineerd worden, waarvan het werk niets met elkaar te maken heeft;

*b* de bedrijfseenheden mogen niet te groot zijn (maximaal 100 á 150 werknemers);

*c* niemand mag gedwongen worden er werk te aanvaarden (bijvoorbeeld door het stoppen van een uitkering);

*d* aan de leiding en begeleiding worden hoge eisen gesteld (bij voorbeeld inzicht in de leefsituatie van de werknemers).

48 *Oudere werknemers* worden meer ingeschakeld bij adviserende functies. Aanvullende vorming en scholing waardoor werknemers op latere leeftijd een beter gebruik van hun ervaring kunnen maken wordt mogelijk gemaakt.

## VI *Inkomens*

49 Het *doel van het inkomensbeleid* is dat iedereen gelijke kansen krijgt zich te ontplooiën. Elke Nederlander moet een basisinkomen krijgen, dat voldoende is om in het eigen levensonderhoud te voorzien. Dit betekent ten minste een ingrijpende verandering van premies en uitkeringen in het sociale voorzieningenstelsel, de belastingheffing en de pensioenwetgeving. De komende vier jaar zal begonnen worden met de uitwerking van deze doelstelling.

De herverdeling van inkomens vindt plaats door de netto-inkomsten te nivelleren. De overheid - de grootste werkgever - neemt in overleg met de vakbeweging daarbij het voortouw. Verdere maatregelen om de nivellering te bereiken, zijn:

*a* het parlement stelt jaarlijks richtlijnen op voor een samenhangend inkomensbeleid. Op basis hiervan kan de regering een tarieven- en prijspolitiek voeren en ingrijpen in het loonoverleg;

*b* loonsverhogingen worden bij voorkeur alleen in centen en niet meer in procenten uitgekeerd;

*c* alle werknemers worden onder een collectieve arbeidsovereenkomst gebracht;

*d* er wordt een maximuminkomen vastgesteld;

*e* de werknemers bij gesubsidieerde instellingen mogen hun salarissen onderling nivelleren, zonder dat de subsidie daardoor vermindert.

50 *Belastingen*. *a* De belasting wordt ook gebruikt om niet-looninkomens te nivelleren. Tevens wordt gezocht naar middelen om deze inkomens buiten de fiscale tarieven om te kunnen reguleren;

*b* aftrekregelingen in de inkomsten- en loonbelasting worden herzien om denivellerende effecten ongedaan te maken;

*c* de successiewet wordt herzien. Er wordt rekening gehouden met de rijkdom van degene, die de erfenis krijgt;

*d* er wordt een oplopend tarief in de vermogensbelasting ingevoerd;

*e* over alle winsten uit vermogens wordt in beginsel belasting geheven;

*f* het belastingstelsel wordt uitgekamd op mogelijkheden om de belasting te ontgaan (steekpenningen, boeten, onkostenvergoedingen, e.d.). De belastingdienst wordt beter uitgerust om ontduiking te voorkomen;

*g* het minimumloon moet buiten de heffing komen te vallen door geleidelijke optrekking van de belastingvrije sommen;

*h* inkomens en vermogens en de daarover betaalde belastingbedragen zijn openbaar;

*i* er komt een onderzoek naar de vlucht van kapitaal en bedrijven. Tevens wordt gezocht naar maatregelen om dit verschijnsel te bestrijden.

*51 Sociale voorzieningen.*

*a* Werkloosheidswet (WW), Wet Werkloosheids Voorziening (WWV), Bijstandswet (ABW) en alle andere regelingen van gelijke aard moeten ondergebracht worden in een inkomstendervingswet. Er komt een uitvoerend orgaan, met een netwerk van lokale kantoren.

*b* De *netto-uitkeringen* van de sociale verzekeringen en de bijstand blijven gelijk aan het netto-minimumloon. Ondanks deze regeling mag het minimumloon niet extra laag worden gehouden. Bedrijven met veel minimumloners moeten daarom zo nodig extra gesteund worden.

*c* Op den duur moet de *premieheffing opgenomen* worden *in het belastingstelsel* Uitkeringen vinden dan plaats uit de algemene middelen. De eerste stappen op deze weg zijn;

- gelijke premies Ziektewet en Werkloosheidswet voor alle bedrijfstakken;
- inning door de belastingdienst;
- afschaffing van de maximumbedragen, waarover premie wordt geheven;
- de hoogte van de uitkeringen wordt ingepast in het inkomensbeleid,
- premies van de AOW-AWW zijn niet langer aftrekbaar.

*d* De *kinderaftrek* wordt afgeschaft. De kinderbijslag wordt aangepast aan het inkomen.

*e* Wanneer iemand de voorschriften van de sociale voorzieningen heeft overtreden, mogen de gezinsleden niet het slachtoffer worden van strafmaatregelen.

*f* De *kleine zelfstandigen* verkeren in een moeilijke positie: hun sociale positie moet worden versterkt en de regelingen om hun een aanvullend inkomen te geven moeten worden uitgebreid (onder andere via de rijksgroepsregeling).

*g* Zo spoedig mogelijk worden alle regelingen op het gebied van belastingen en sociale verzekeringen (zowel bij heffingen als bij uitkeringen) zodanig herzien, dat man en vrouw, gehuwd of ongehuwd, met of zonder kinderen, *gelijke zelfstandige plichten en rechten* krijgen. Zolang dit nog niet het geval is, worden andere samenlevingsvormen gelijkgesteld aan het huwelijk. Voor het erkennen van een samenlevingsvorm moet het voldoende zijn dat men zich als zodanig bij de burgerlijke stand laat registreren.

## VII Consumenten, winkels en prijzen

*52 Prijzen.* Het prijs- en tarievenbeleid moet worden gebruikt voor een anti-inflatiepolitiek, voor een consumentenbeleid en (zeker voorlopig) voor een inkomensbeleid.

De prijzen van goederen en diensten moeten doorzichtig zijn. Duidelijk moeten op elk produkt aangegeven staan: de prijs per standaardhoeveelheid, de samenstelling en de verantwoordelijke producent.

Rekeningen moeten duidelijk gespecificeerd worden.

Minimumprijzen voor dagelijkse goederen kunnen ingevoerd worden om de kleine middenstanders te beschermen tegen concurrentie van grootwinkelbedrijven. Ook moeten verkopen met verlies ('lok-artikelen') en prijsdiscriminatie van leveranciers en fabrikanten worden verboden.

*53* Om een *kleinschalig distributiepatroon* (de middenstand) te kunnen handhaven, wordt massaverkoop door weidewinkels en dergelijke tegengegaan.

Samenwerking tussen kleine zelfstandigen onderling en tussen hen en groepen consumenten, zoals bij voorbeeld 'consumenten-kringen' moet gestimuleerd worden.

54 De *consumenten* hebben een zwakke rechtspositie tegenover fabrikanten, leveranciers en financiële instellingen. Ze moeten wettelijk meer beschermd worden.

Daarbij moet door voorlichting en ook bij voorbeeld in het onderwijs meer aandacht besteed worden aan de opvoeding van mensen tot 'mondige consumenten'.

55 De overheid stimuleert het ontstaan van een *centrale consumentenorganisatie* die bestaande producten op economisch nut, kwaliteit, prijsstelling en garantie beproeft.

De overheid adviseert (in overleg met deze organisaties) aan het bedrijfsleven of nieuwe producten aan bestaande criteria voldoen en geeft bindende regels over noodzakelijke informatie van producent aan consument.

## VIII *Energie*

56 Binnen het streven naar beperking van de groei is het *energiebeleid* er op gericht, dat de toename van het energieverbruik zo snel mogelijk afneemt, in 1985 is gestabiliseerd om daarna te kunnen dalen. De middelen, die de centrale overheid hiervoor kan gebruiken zijn: tarieven- en prijsbeleid, heffingen, een warmte-isolatieplan, gebruik van warm koelwater, verbetering van energie-rendementen en stimulering van investeringen die daarop gericht zijn, voorlichting en opleiding van voorlichtingsfunctionarissen. De uitvoering van dit beleid komt zoveel mogelijk in handen van de lagere overheid.

*De organisatie van de fossiele energieverrijking.*

57 De overheid verwerft een meerderheidsbelang bij het onderzoek naar en de winning van fossiele brandstoffen in de Nederlandse bodem en op het continentaal plat.

Particuliere ondernemingen, die hierbij worden ingeschakeld, krijgen een beloning die hun kosten dekt. De rest van de winst van de winning komt geheel ten goede aan de Nederlandse samenleving.

58 De overheid krijgt het recht om, wanneer de energiepolitiek dreigt te mislukken door toedoen van - particuliere - energieproducenten en/of verkopers, dezen dwingende richtlijnen t.a.v. hun gedragingen op te leggen.

59 De bouw van nieuwe *elektrische centrales* of de uitbreiding van bestaande moet waar mogelijk worden beperkt.

60 *Kernenergie* (gebruikt als energiebron) is niet aanvaardbaar omdat niet voldaan kan worden aan de volgende voorwaarden:

*a* veilige opruiming van langlevend radio-actief afval;

*b* een voldoende garantie voor de veiligheid van het productieproces (dit geldt vooral voor de z.g. snelle-kweekreactoren);

*c* een sluitende regeling (ook internationaal) voor het beheer van radioactieve bijprodukten, die voor de fabricage van atoomwapens gebruikt kunnen worden;

*d* gedecentraliseerde toepassing die wenselijk is vanuit het oogpunt van techniek, economie en ecologie;

*e* een zodanige organisatie van het gehele kernenergiesysteem dat zeker is, dat er geen staat-in-de-staat zal ontstaan.

Daarom worden:

- bestaande kerncentrales buiten bedrijf gesteld;

- huidige kernenergieprojecten stopgezet;

- geen nieuwe plannen in voorbereiding genomen.

Nederland neemt niet meer deel aan internationale kernenergieprojecten.



61 Wetenschappelijk onderzoek wordt gericht op het gebruik van '*niet-eindigende*' *energiebronnen* als zon en wind (op de lange termijn) en van steenkool (op korte termijn)

Om ons met alternatieve vormen van energie en bewust energiegebruik vertrouwd te maken, zullen deze vormen worden gestimuleerd (bijvoorbeeld Kleine Aarde) en uitgebreide voorlichtingscampagnes worden opgezet.

## **B Politieke macht**

### *I Uitgangspunten*

62 Het politieke bestel moet zo zijn georganiseerd, dat *iedere burger betrokken* is - en zich betrokken voelt -bij beslissingen die hem of zijn omgeving raken. Daarom moet die beslissing op een zo laag mogelijk niveau worden genomen. Voorts moet worden geprobeerd bij de beslissing een echte keuze voor te leggen. Dat kan alleen als er ook alternatieven worden aangeboden. Mede om die alternatieven te ontdekken moet openbaarheid een leidend beginsel zijn.

63 Spoedig moet er een *ombudsman* worden aangesteld.

64 De *vertegenwoordigende democratie* blijft centraal staan, en dient te worden versterkt door goede bewerktuiging van volksvertegenwoordigers. Daarnaast moeten elementen van directe *sociale actie* ruimte blijven krijgen om vanuit de basis de besluitvorming te beïnvloeden, en controle uit te oefenen op de machtsuitoefening.

### *II Regering*

65 De Nederlanders moeten kunnen kiezen voor een regeringsbeleid en dus voor de samenstelling van een bepaalde regering. Als een regering valt, moeten er eerst verkiezingen worden gehouden, voordat er een nieuwe regering komt uit andere politieke partijen.

66 De Tweede Kamer kiest de *kabinetsformateur*

67 Iedere *minister* kan medewerkers aanstellen om hem te adviseren over zaken, die niet zoveel met zijn departement te maken hebben, maar waarover hij wel mee moet beslissen in de ministerraad en waarvoor hij dus mede verantwoordelijk is.

### *III Vertegenwoordigende lichamen*

68 De *Eerste Kamer* moet nu eindelijk afgeschaft worden.

69 De Tweede-Kamerfracties en de kamerleden krijgen veel *meer geld voor assistenten en kantoorbehoeften*. De ministers werken eraan mee, dat hun ambtenaren feitelijke informatie aan de kamerleden geven.

Ook voor de Provinciale Staten en de gemeenteraden worden dergelijke regelingen doorgevoerd.

70 De adviesorganen van de regering brengen hun adviezen gelijktijdig en in dezelfde bewoordingen uit aan het kabinet en aan de Tweede Kamer.

71 De Tweede Kamer krijgt het geld om zelfstandig *onderzoeken* te laten verrichten.

De Tweede Kamer krijgt meer mogelijkheden om mensen onder ede te horen. Voor het horen van ambtenaren geldt bovendien dat dit zonder toestemming van de minister kan.

Ook parlementaire minderheden krijgen het recht van enquête.

72 Kamerleden mogen geen betaalde *bijbanen* hebben. Alle onbetaalde bijbaantjes moeten openbaar zijn.

73 Het *lidmaatschap van de gemeenteraad* wordt beschouwd als een volledige of gedeeltelijke dagtaak en moet dan ook als zodanig betaald worden.

74 De *burgemeester* wordt gekozen door de gemeenteraad, *de commissaris van de Koningin* door de Provinciale Staten. Zolang dit nog niet het geval is, kunnen gemeenteraad en Provinciale Staten drie namen noemen, waaruit de minister moet kiezen.

De burgemeester en het college van burgemeester en wethouders, de commissaris van de Koningin en Gedeputeerde Staten, moeten over al hun beleidsdaden *verantwoording* afleggen aan de gemeenteraad respectievelijk Provinciale Staten. Uitzonderingen worden uitdrukkelijk door een wet geregeld.

75 Eén persoon mag maar één volledig betaalde bestuursfunctie hebben. Een opeenstapeling van half- of onbetaalde baantjes wordt verboden.

76 Commissies als bedoeld in de artikelen 61 en 62 van de gemeentewet en de artikelen 64 en 65 van de provinciewet vergaderen in het openbaar. (Beperkingen als bij gemeenteraads- en Provinciale Statenvergaderingen). Voor eventuele wetgeving voor gewestelijke organen geldt hetzelfde.

#### IV Bestuurlijke organisaties

77 *Wijk- en buurtraden* moeten *werkelijke* bevoegdheden krijgen en daarbij het geld om hun taken te kunnen uitvoeren.

De minimale bevoegdheden van wijk- en buurtraden moeten in de wet worden vastgelegd.

Juist op het wijk-, buurt- en dorpsniveau moeten de mensen zoveel mogelijk invloed kunnen uitoefenen.

78 De *waterschappen* moeten verantwoording afleggen aan gemeenteraden, gewestraden of Provinciale Staten. Ook recreatieschappen en andere instellingen moeten gedemocratiseerd worden.

#### V De overheid als werkgever

79 De verschillen in *rechtspositie* tussen ambtenaren en andere werknemers worden verminderd.

80 De *medezeggenschap* bij de overheid kan niet worden geregeld zoals wij het bij het bedrijfsleven wensen; de volksvertegenwoordigers bepalen het beleid. Wel dient de ambtenaar vr. dienst- en medezeggenschapscommissies optimale mogelijkheden te krijgen om invloed uit te oefenen op zijn of haar werksituatie; het beslissingsrecht mag voor bepaalde zaken niet uitgesloten worden. Alle werknemers krijgen intern het actieve en passieve kiesrecht.

81 *De overheid loopt voorop bij:*

- de democratisering van haar bedrijven;
- het geven van gelijke kansen aan mannen en vrouwen;
- een eerlijke verdeling van haar werk;
- een nivellering van de salarissen en pensioenen van ambtenaren (ook politieke ambtsdragers).

82 Ambtenaren krijgen inspraak bij de benoeming van een nieuwe chef, bijvoorbeeld door het opstellen van een profiel en door lid te zijn van de sollicitatiecommissie.

83 Ambtenaren krijgen *stakingsrecht*.

#### VI Wetgevingsprioriteiten

84 Het zwaar belaste Ministerie van Justitie moet eerst die wetten maken, die nodig zijn om het regeringsprogramma uit te voeren. Daarom zetten we bijvoorbeeld het werk aan een nieuw burgerlijk wetboek onderaan ons lijstje.

### VII *Burgerlijke ongehoorzaamheid*

85 Er vindt een *fundamentele heroverweging* plaats t.a.v. het justitiële optreden tegen onwettige sociale actie, voorzover sprake is van uitingen van burgerlijke ongehoorzaamheid tegenover overheidsmaatregelen die als onrecht worden ervaren.

De rechter moet de mogelijkheid krijgen om in dit kader wetsovertreders van rechtsvervolging te ontslaan, met name wanneer is vastgesteld dat zij:

*a* eerst wettige middelen hebben geprobeerd;

*b* geweldloze actie voeren met respect voor de rechten van anderen;

*c* gewetensvol, weloverwogen en openlijk handelen;

*d* actievormen kiezen, die inhoudelijk samenhangen met het (overheids-) handelen waartegen men bezwaar heeft;

*e* actievormen kiezen waarbij evenredigheid bestaat tussen het beoogde doel en de toegebrachte schade;

*f* het risico van straf bewust aanvaard hebben en daarom meegewerkt hebben aan arrestatie en gerechtelijke vervolging.

## **3 Milieu, beheer en gebruik van de leefomgeving**

### *I Uitgangspunten*

86 *Ons milieu wordt op een onaanvaardbare manier bedreigd*: niet alleen door de te snelle groei van de wereldbevolking, maar vooral door veranderingen in de aard en omvang van de productie en consumptie sinds de Industriële revolutie. Deze bedreiging berust in diepste wezen op de huidige economische wereldorde, die gericht is op produktiegroei en winst en die leidt tot uitputting. Een fundamenteel ander milieubeleid is dan ook alleen maar mogelijk in een andere economische orde dan de huidige.

De verstoring van het natuurlijk leefmilieu vormt een grote bedreiging van de wereldsamenleving. Vooral ook omdat economische groei niet alleen ten koste gaat van het milieu in het westen, maar ook ten koste van het milieu, de welvaart en het welzijn in de Derde Wereld.

Alleen internationale aanvaarding van het milieubeleid zal uiteindelijk tot verbetering leiden. Zonder een forse greep van de gemeenschap op het economisch leven kan geen sprake zijn van een verantwoord ruimtegebruik.

Ook een goede inrichting van de leefomgeving is dan niet mogelijk. Toch willen wij binnen het huidige economische systeem de bedreiging van de leefomgeving zoveel mogelijk terugdringen. Hierdoor willen wij ook bijdragen tot het bereiken van een nieuwe en milieuvriendelijke economische orde.

87 Onze uitgangspunten voor een *zuinig ruimtegebruik* en een verantwoord milieubeleid zijn:

*a* woongebieden in de nabijheid van werk, ontspanning, winkels, onderwijs en dergelijke;

*b* beperking van de noodzaak om te reizen en het terugdringen van het aantal voertuigen;

*c* behoud van het karakter van het Nederlandse landschap;

*d* tegengaan van vervuiling van het leefmilieu.

In het hoofdstuk over de sociaal-economische politiek zeggen wat we de komende vier jaar willen doen om de gemeenschap iets meer macht te geven over de

economische processen. In dit hoofdstuk willen we aangeven, wat we de komende vier jaar willen proberen te doen aan een verbetering van de leefomgeving. Naast de noodzakelijke veranderingen in de economische orde is verandering in het menselijk gedrag van grote betekenis. Een soberder manier van leven (bewuste persoonlijke consumptiebeperking) dient ook voor het behoud van het milieu te worden nagestreefd. Een zeer grote voorrang moet worden gegeven aan milieu-opvoeding.

## II *Beheer en inrichting van de ruimte*

88 De *grondslagen* voor het beheer en de inrichting van de ruimte zijn:

*a* ruimte is een schaars goed. Daarom moet in het gebruik ervan verspilling worden tegengegaan;

*b* het beginsel van 'eerlijk delen' moet ook vooropstaan wanneer bepaald moet worden welk ruimtegebruik aanvaardbaar is;

*c* de uitbreiding van stedelijke bebouwing wordt zoveel mogelijk tegengegaan;

*d* behoud van het karakter van stadjes en dorpen;

*e* behoud en zo nodig herstel van natuurgebieden en landschappelijk waardevolle landbouwgronden.

89 Dit kan onder meer bereikt worden door:

*a* eigendom en beheer van de grond in handen van de gemeenschap te stellen;

*b* bundeling van activiteiten in stedelijke gebieden (zoals wonen, ontspanning, werken, vervoer) door planologische maatregelen (streek-, structuur-en bestemmingsplannen) te bevorderen;

*c* instelling van landschapsparken en beschermde natuurgebieden.

## III *Beheer van de grond*

90 Het beheer van de grond moet *in handen van de gemeenschap* liggen, want het is het belangrijkste wapen om de ruimte naar onze inzichten in te delen. Alle grond moet op den duur in gemeenschapshanden komen. De wettelijke mogelijkheden om dit te bereiken moeten sterk uitgebreid worden.

De komende vier jaar willen we vooral die grond verwerven:

- waarmee anders gespeculeerd kan worden;

- die zo beheerd wordt dat belangrijke maatschappelijke functies, zoals wonen, milieu of de landbouw, verloren dreigen te gaan;

- die nodig is om de belangrijkste maatschappelijke voorzieningen te treffen (bijvoorbeeld stadsvernieuwing).

91 Om deze grond te verwerven worden de volgende *maatregelen* genomen:

*a* de (lagere) overheid krijgt het voorkeursrecht bij alle aankopen van onroerend goed;

*b* bestemmingsplannen (ook in landbouwgebieden) en stadsvernieuwingsplannen zijn een wettelijke basis om tot onteigening over te gaan, ook als de eigenaar de vastgelegde bestemming wil uitvoeren;

*c* de lagere overheden krijgen de middelen om grondaankopen te doen; d onteigening gebeurt op basis van de gebruikswaarde van de grond.

92 Het beheer van de aangekochte grond moet als volgt geregeld worden.

Het uitgeven van de grond gebeurt alleen in erfpacht, pacht en huur.

De pacht- en huurhoogte hangt af van de bestemming en van de ontwikkeling van de grondwaarde, is gekoppeld aan het inflatie-percentages en wordt vastgesteld aan de hand van landelijke richtlijnen.

De groundbanken moeten hun dienstverlening aan de boeren verbeteren door:

*a* geen normen aan te leggen voor de bedrijfsgrootte;

*b* vermogensverliezen bij inbreng op te vangen;

*c* erfpachtvoorwaarden en de gewone pachtvoorwaarden op elkaar af te stemmen. Zolang dit nog niet gerealiseerd is maakt de minister een beter gebruik van zijn bevoegdheid om de prijzenwet te laten naleven. Het prijzenstelsel van de pacht wordt zo veranderd, dat voor betere gronden een hogere pacht prijs moet worden betaald.

#### *IV Ruimtelijke ordening en volks-huisvesting*

93 Ruimtelijke ordening moet gericht zijn op een *zuinig ruimtegebruik* en op een *eerlijke verdeling* van de mogelijkheden om de ruimte te benutten. Dit betekent, dat de natuurgebieden niet verder worden aangetast, dat het platteland zijn karakter behoudt, dorpen niet vergroeien tot slaapdorpen en slaapstadjes waarvan de bewoners elders werken, en dat steden plaatsen blijven waar geleefd wordt.

Dit betekent verder dat we de bestaande, vaak oneerlijke verdeling van de ruimte willen aanpakken, zodat ook bevolkingsgroepen met geringe ontplooiingskansen de beschikking krijgen over behoorlijke ruimtelijke voorzieningen.

94 Concreet houdt dit het volgende in:

*a* een krachtige aanpak van de stadsvernieuwing, waarbij de oorspronkelijke bewoners het eerste recht hebben op de vernieuwde of nieuwe woning;

*b* in de stadsvernieuwingsgebieden veel woningen bouwen, in een wisselende woonvorm en op een klein gebied;

*c* in de stadsvernieuwingsgebieden moet naast het behoud van de woonmogelijkheid - juist voor de oorspronkelijke bewoners - zoveel mogelijk het behoud van de kleine middenstand en het tot stand brengen van recreatieve, maatschappelijke en sociaal-culturele voorzieningen voorop staan;

*d* ook in de nieuwe of vernieuwde woonwijken de woningen mengen met geschikte vormen van bedrijvigheid en voorzieningen;

*e* in steden gevestigde industrie- en kazernecomplexen die er niet meer passen, verplaatsen en op de vrijgekomen terreinen nieuwe woningen en voorzieningen bouwen;

*f* voor de nieuwbouw wordt in eerste instantie ruimte gevonden binnen de bestaande stedelijke gebieden, onder andere door een grondige herinrichting van de steden;

*g* daarnaast nieuwe woonwijken allereerst bouwen aan de randen van de stad, vooral daar waar ze goed liggen voor het railvervoer en waar ze weinig schade toebrengen aan natuur en landschap;

*h* plattelandskernen mogen alleen nog maar bouwen voor de aanwas van hun eigen bevolking; dus geen verdere bouw van tweede woningen of ingebruikneming van bestaande woningen als zodanig. Het teruglopen van de voorzieningen in deze kleine kernen wordt tegengegaan door subsidies en andere gerichte maatregelen;

*I* het weinige waardevolle dat ons nog rest mag niet nog verder worden aangetast. Het platteland blijft zijn eigen functie en karakter behouden. Daar moet wel een evenwicht komen tussen ontwikkelingen in de landbouw en de belangen van natuur, landschap en recreatie;

*j* alle natuurgebieden die we nog hebben moeten veilig gesteld kunnen worden door aankoop of beheersovereenkomsten;

*k* er komt een gedetailleerde kaart van het natuurlijk milieu in Nederland. Dit overzicht wordt regelmatig herzien als hulpmiddel bij het beleid op lange termijn voor milieu en ruimtelijke ordening;

*l* er komen algemene natuurbeschermingswetten;

*m* er komen waterdichte procedures, waarbij alle plannen en maatregelen die milieu, natuur en landschap (kunnen) beïnvloeden, aan ecologische inzichten worden getoetst;

*n* er wordt alleen dan een bouwvergunning afgegeven indien een hinderwetvergunning, zo nodig, verleend is;

*o* er komt een wettelijke regeling waardoor er een vergoeding gegeven kan worden voor het onderhoud van waardevolle landschapselementen.

95 De 'overloop' van grote-stadsbewoners naar steden en dorpen in de omgeving wordt tegengegaan. De hierdoor niet bestede miljarden zijn hard nodig voor de stadsvernieuwing. Dit is een van de vele gevolgen van een nieuw beleid in het zorgvuldig beheer en gebruik van de ruimte.

96 Er moeten mogelijkheden komen om *experimentele leefgemeenschappen* te stichten, die zoeken naar een leefwijze en een technologie voor een stabiele en aan het milieu aangepaste samenleving.

97 *Woningen voor wie?* Op den duur moet iedereen, die 18 jaar of ouder is en over een zelfstandige woonruimte wil beschikken, ongeacht zijn inkomen, daar ook de gelegenheid voor krijgen. De achterstand die huurders hebben ten opzichte van eigenaar-bewoner wordt weggewerkt.

De weg naar dit ideaal is lang, maar we komen er nooit als we niet een paar flinke stappen zetten:

*a* de woonruimtetwet moet aan deze doelstelling aangepast worden en overal weer kunnen worden ingevoerd. Hierdoor kan deze gebruikt worden om een meer rechtvaardige verdeling te krijgen van de woonruimte en woonlasten;

*b* mogelijkheden voor huisvesting van experimentele leefgemeenschappen worden uitgebreid;

*c* het subsidie-systeem blijft gehandhaafd, de leeftijdsnormen worden geleidelijk verlaagd en er komen uitbreidingen van subsidiemogelijkheden, die speciaal gericht worden op de stadsvernieuwing.

Subsidie voor koopwoningen wordt gekoppeld aan het inkomen van de koper en gebonden aan een maximum inkomensgrens;

*d* de belasting-huurwaarde voor eigen woningen wordt verhoogd; tevens wordt deze op een zodanige manier aan het inkomen gekoppeld dat hogere inkomensgroepen door belastingaftrek van hypotheekrente niet in het voordeel zijn vergeleken bij huurders;

*e* er komt een prijsbeheersing voor onroerend goed; transactiewinsten worden zoveel mogelijk tegengegaan.

98 *Woningen, van wie?*

*a* binnen de door de overheid vastgestelde algemene beleidslijnen komt de zeggenschap over woning en woon-omgeving bij de bewoners te liggen, onafhankelijk van het feit of zij eigenaar of huurder zijn;

*b* die zeggenschap zou kunnen berusten bij bewonersraden, die als experimentele vorm van coöperatieve en collectieve eigendom gaan functioneren;

*c* naast dergelijke experimenten worden de rechten van huurder en onderhuurder tegenover de eigenaars verder versterkt en worden woningcorporaties, gemeentelijke woningstichtingen en dergelijke vergaand gedemocratiseerd;

*d* in ieder geval in stadsvernieuwingsgebieden proberen de gemeenten zoveel mogelijk woningen in eigendom te verwerven. De Rijksoverheid moet dit juridisch en financieel mogelijk maken.

Er wordt gestreefd naar een betere beïnvloeding en regeling van de totale bouwcapaciteit op basis van een meerjarenplanning. In dit kader wordt een regionaal bouwprogramma ontwikkeld. Om dit uit te voeren kunnen ook overheidsbouwbedrijven opgericht worden.

V *Verkeer, vervoer en telecommunicatie*

*99 Iedereen heeft recht op een veilige, rustige en gezonde leefomgeving.* Naast de beleidsveranderingen, die we in het onderdeel 'Ruimtelijke ordening en volkshuisvesting' hebben aangegeven en die ertoe moeten leiden, dat de noodzaak tot het verplaatsen van personen, dieren en goederen vermindert, vormt dit het *uitgangspunt voor het verkeersbeleid*. Voor iedereen moeten redelijke vervoersmogelijkheden binnen het bereik liggen, ongeacht leeftijd, welstand, woonplaats of rijvaardigheid.

*100* Dit betekent dat economische redenen niet de doorslag mogen geven bij het opheffen van onrendabele lijnen of halteplaatsen bij het openbaar vervoer.

Ook noodzakelijke goederen moeten vervoerd kunnen worden.

De aanleg en uitbreiding van bestaande wegen, kanalen, zee- en luchthavens vergroot wel de ruimte voor het verkeer, maar lost de problemen van het groeiend verkeer niet op. De groei van het verkeer zelf moet tot staan gebracht worden door veranderingen in het verkeers- en vervoersgedrag, anders blijven nieuwe verkeersopstoppingen steeds nieuwe voorzieningen eisen. Daarom moet in het gemotoriseerde verkeer gestreefd worden naar gemeenschappelijke vervoersmogelijkheden in plaats van naar particuliere voertuigen: dus voorrang voor het openbaar vervoer boven het privé-vervoer. Het resterende verkeer moet minder milieuschadelijk gemaakt worden, d.w.z. schoon, geluid-arm, zuinig.

*101* Het *openbaar vervoer* moet voor de gebruiker gratis zijn. De volgende stappen worden daarvoor genomen:

*a* tariefsverhogingen die passagiers afstoten bij het openbaar vervoer worden vermeden;

*b* de tarieven mogen niet sneller stijgen dan de inflatie;

*c* vervolgens worden de tarieven bevroren, waarna ze verder verminderd kunnen worden;

*d* uit de algemene middelen moet een steeds groter deel van de tekorten van het openbaar vervoer betaald worden (nu is dat al voor meer dan 50 procent het geval).

Als overgang naar volledig gratis openbaar vervoer wordt gedacht aan:

- de invoering van een persoonlijke openbaar vervoerskaart;

- de invoering van een algemene vervoersbelasting, afhankelijk van het inkomen;

- een toeslag op de motorrijtuigenbelasting, zodat ook automobilisten meebetalen aan het openbaar vervoer, want zij profiteren er indirect van (meer ruimte op de weg, de bus is er bij autopech);

- uiteindelijk moet het openbaar vervoer volledig uit de algemene middelen betaald worden;

- experimenten met de witkar worden blijvend gesteund. Er wordt geëxperimenteerd met nieuwe vormen van openbaar vervoer (sociale taxi, groepsvervoer in beheer van bewoners, enzovoort);

*102* Het *autoverkeer* moet worden beperkt:

*a* de verkeerssituatie wordt grondig gewijzigd ten gunste van de fietser, de voetganger en het openbaar vervoer. Dus de wetgeving moet daarvoor worden aangepast;

*b* er wordt een nationale vervoersrekening opgesteld: een kosten- en baten-analyse voor alle vervoerstakken. Daarin zijn opgenomen: de kosten voor stadsplanning, grondstoffen- en energieverbruik, milieuvuiling, gezondheidszorg, justitie, politie, parkeervoorzieningen en dergelijke. De veroorzakers van de kosten moeten deze ook betalen;

*c* het rijkswegenfonds wordt afgeschaft. De uitgaven voor wegen en dergelijke komen voortaan uit de algemene middelen;

*d* bij belastingaftrek van vervoerskosten wordt de voordelige positie van automobilisten ten opzichte van de gebruikers van openbaar vervoer of fiets opgeheven.

Ook het gebruik van de auto door ambtenaren in functie wordt beperkt; *e* technische eisen gesteld aan de auto, bus enzovoort ten behoeve van het milieu en de veiligheid dienen verzwaaard te worden.

*103 Buiten de bebouwde kom.* Het verkeersbeleid voor gebieden buiten de bebouwde kom wordt als volgt:

*a* in natuur- en recreatiegebieden wordt de vorming van autovrije en auto-arme gebieden krachtig bevorderd.

Controle door parkwachters op milieuverontreiniging zal beter worden toegepast;

*b* de maximumsnelheid van 100 km per uur blijft gehandhaafd. Controle op snelheidsovertredingen en drankmisbruik wordt op een betere en meer doeltreffende wijze toegepast;

*c* de uitbreiding van het aantal snelwegen en andere wegen tussen steden en dorpen wordt tegengegaan, behalve om knelpunten (vooral in de veiligheid van fietser en voetganger) op te lossen. Hiervoor in de plaats worden voorzieningen geschapen voor de voetganger, de fietser en het openbaar vervoer en voor verbetering van de openbare ruimten in steden en dorpen; zoveel mogelijk gebeurt dit door een herverdeling van de bestaande verkeersruimte;

*d* de groei van de watersportrecreatie, vooral door motorboten, wordt afgeremd. Belemmerende maatregelen, motorbootvrije gebieden, vaarbewijs en vaarbelasting worden ingevoerd;

*e* de waterpolitie controleert beter op milieuverontreiniging. Het houden van auto- en motorwedstrijden in natuurgebieden wordt verboden.

*104 Binnen de bebouwde kom.* Om de bebouwde kom van steden en dorpen auto-arm of auto-vrij te maken worden de volgende maatregelen genomen:

*a* scheiding van verkeerssoorten en beïnvloeding van het rijgedrag (o.a. door veranderingen van het wegprofiel).

Fietsers en voetgangers krijgen de kortste routes; de auto's kunnen omrijden;

*b* het parkeren wordt teruggedrongen tot terreinen of gebouwen, die daar speciaal voor worden aangewezen;

*c* het openbaar vervoer wordt verbeterd door:

- verhoging van de frequentie;

- busverbindingen van wijk tot wijk;

- verbetering van informatie en dienstverlening (beter aansluitende dienstregelingen, lagere opstaptreden, liften op stations, overdekte bushaltes met banken, meer stalling voor fietsen, meeneem mogelijkheden van fietsen in bus, tram en trein);

- eigen rijbanen en beïnvloedbare verkeerslichten voor het openbaar vervoer;

- een zo gunstig mogelijke inpassing in bestaande of nieuwe bebouwing;

*d* aan de randen van steden worden overslagcentra voor goederen aangelegd, waar goederen van buiten de stad binnenkomen, gesorteerd worden op buurt en met lichte wagens de stad worden binnengebracht;

*e* van de bebouwde kommen wordt een geleidelijk steeds groter wordend deel aangewezen als autovrije verblijfsgebieden. Voetgangers en fietsers hebben daar voorrang boven de rest van het verkeer. De maximumsnelheid wordt in deze gebieden teruggebracht tot zo nodig 20 km per uur.

*105 Het goederenvervoersbeleid* wordt gericht op het tot stand brengen van gezonde sociale en economische verhoudingen, te weten een normale arbeidstijd tegen normaal loon en kostendeckende prijzen die ook de schaarste aan kapitaal, goederen, grondstoffen, energie en dergelijke weerspiegelen. De maatschappelijke kosten die door wegvervoer, binnenvaart en spoorweg en worden veroorzaakt, zullen zo goed mogelijk in de vrachtprijzen tot uitdrukking moeten worden gebracht.



106 Het *luchtvaartbeleid* wordt gericht op: vermindering van het vliegen over korte afstand (te vervangen door treinverkeer); een verminderde groei en vervolgens een gelijkblijven van de omvang van het luchtverkeer, en zo mogelijk een teruggang van het totale vliegverkeer.

Vermindering van de geluidhinder moet worden verkregen door planologische en technische maatregelen, zoals instelling van geluidzones, gebruik van geluidarme motoren, betere vlieg-procedures (zodat het landen en stijgen met zo weinig mogelijk overlast gepaard gaat en de route over bevolkte gebieden zo kort mogelijk is) en beperking van het aantal vluchten, onder andere door een hogere bezettingsgraad.

Alle exploitatie-subsidies van rijk, provincie en gemeente voor het vliegverkeer (met name voor luchthavens) worden binnen twee jaar afgeschaft. Het reclame- en sportvliegen wordt verboden (behalve met zweefvliegtuigen). De kleine luchtvaart wordt sterk beperkt. Ook militaire vluchten worden beperkt.

107 De concurrentievervalsing in de *zeescheepvaart* door de politiek van het onder goedkope vlag varen, dumping en ladingverdeling wordt in internationaal verband tegengegaan.

De koopvaardijvloten van de ontwikkelingslanden moeten een evenredig deel kunnen krijgen in het internationale zeevervoer.

We stimuleren de sectoren in de Nederlandse koopvaardij (eventueel door staatsdeelneming) die duidelijke vooruitzichten hebben door hun specialisatie of die onmisbaar zijn voor de aanvoer van goederen, die voor onze economie in tijden van crisis onmisbaar zijn.

108 *Post, telegraaf en telefoon*. De prijzen voor posten telecommunicatie moeten de kosten dekken. Als organisaties hierdoor in moeilijkheden komen, moeten ze gesteund worden door verhoging van de normale subsidie.

Het abonnementsgeld voor de telefoon blijft zo laag mogelijk. Telecommunicatie door middel van de telefoon wordt bevorderd als alternatief voor dat zakenverkeer waarbij reizen overbodig is. Tariefsverhogingen worden daarom alleen bij uiterste noodzaak doorgevoerd.

De dienstverlening van de PTT wordt niet verder aangetast.

## VI *Landbouwbeleid*

109 Op lange termijn wordt ernaar gestreefd dat de Europese Gemeenschap zelf haar eigen voedsel produceert. Ditzelfde geldt, hoewel in mindere mate, voor de regio's binnen de Gemeenschap, waardoor de directe relatie van voedselproducent en -consument zoveel mogelijk hersteld wordt. Het streven van ontwikkelingslanden naar eenzelfde toestand moet krachtig ondersteund worden.

Het landbouwbeleid moet uitgaan van de volgende *doelstellingen*:

*a* er moet voor gezorgd worden dat de bevolking nu en in de toekomst voorzien wordt van voldoende goed voedsel en grondstoffen;

*b* de afstand (geografisch, handelstechnisch, psychologisch) tussen degene, die het voedsel verbouwt en die het eet moet zo klein mogelijk gemaakt worden. Tussenhandel zoveel mogelijk beperken en de dienstverlening uitbreiden;

*c* ondernemers en werknemers in de land- en tuinbouw en de visserij moeten een inkomen krijgen, dat gelijkwaardig is aan de beloning die andere ondernemers en werknemers ontvangen.

Blijkt het niet mogelijk om dit via de prijzen van de produkten te verwezenlijken, dan moeten inkomenstoelagen (in plaats van produktietoelagen) aanvullend werken, mede om afvloeiing uit de landbouw te voorkomen;

*d* het landbouwbeleid mag niet in strijd zijn met de belangen van de derde wereld;

*e* alternatieve land bouw wordt gezien als een verkenning van de mogelijkheden landbouw te bedrijven met een minimaal gebruik van fossiele energie, kunstmest,

bestrijdingsmiddelen en met gebruikmaking van aangepaste technologie; hierbij wordt tegelijkertijd een vernieuwing van levensstijl beoogd. Steun aan deze landbouw in de vorm van voorlichting, onderzoek en ontwikkelingssubsidies (bijvoorbeeld voor het onderzoek naar de mogelijke distributiemethoden) is zeer gewenst.

*110* Nader uitgewerkt leiden deze algemene beginselen tot een *nieuw structuurbeleid voor de landbouw*:

*a* als landbouwers steun nodig hebben bij bedrijfsaanpassingen wordt er niet meer gelet op een minimumgrootte van het bedrijf en worden aan alle zelfstandigen met landbouw als hoofd beroep gelijke kansen geboden. Het nu op afvloeiing gericht beleid kan dan drastisch gewijzigd worden en het proces van schaalvergroting wordt niet langer bevorderd;

*b* het economisch nut van cultuur-technische werken wordt meer dan tot nu toe afgewogen tegen sociale en ecologische offers;

*c* bio-industrie is wegens het milieu-belastende en dieronterende karakter onaanvaardbaar. Een wettelijke regeling van de levensomstandigheden van landbouwhuisdieren is nodig om de bio-industrie aan banden te leggen. Op den duur worden slechts de niet voor menselijke consumptie geschikte (neven)produkten als veevoer gebruikt.

*111 Prijzen en inkomens.* Het markten prijsbeleid van de E.G. en de voorraadvorming worden er opgericht, dat schommelingen in inkomens die veroorzaakt worden door verschil in weersomstandigheden, worden opgeheven en dat de omvang van de produktie op een meer directe manier kan worden beheerst.

Verhoging van de kosten moet opgevangen worden door aanpassing van de prijzen en door inkomenstoelagen; niet door verdere vergroting van de produktie en van de arbeidsproduktiviteit. Vergroting van de produktie en arbeidsproduktiviteit wordt afgewezen voor zover deze in strijd is met ecologische inzichten.

Ook in de landbouw en de visserij moet iedereen een minimuminkomen krijgen.

Als eerste stap moet er een regeling komen voor inkomenstoelagen, die in werking treedt als in een bepaalde sector de bedrijfsresultaten zwaar tegenvallen.

Samenwerkende landbouwers moeten extra worden gesteund.

*112 De organisatie van de landbouw.* Alle ondernemers en werknemers in de landbouw krijgen actief en passief kiesrecht binnen het Landbouwschap.

Er moet een wettelijke regeling komen voor alle contracten die samenhangen met de produktie. Zo kan uitbuiting van ondernemers in de landbouw door financiers, toeleveringsbedrijven en afnemers bestreden worden.

*113 De visserij* De visvangst moet in overeenstemming zijn met wat de zee kan voortbrengen. Zo nodig wordt daarom het quota-systeem uitgebreid tot alle vissoorten en alle zeeën. De internationale controle op de naleving moet dan ook verbeterd worden. Als dit meebrengt dat een deel van de schepen uit de vaart genomen dient te worden, zal dit bij voor een klein aantal schepen met een grote vangcapaciteit betreffen. Wanneer onze vissers uitwijken naar andere visgronden, mag dit niet gaan ten koste van de visserij en de voedselvoorziening van ontwikkelingslanden. Vormen van samenwerking tussen vissers worden bevorderd, zeker als zij de visgronden gezamenlijk willen beheren en investeringen willen reguleren.

## VII Tegengaan van milieuverontreiniging

*114* Het beleid moet gericht zijn op herstel en instandhouding van het evenwicht tussen het aantal mensen en hun gedragswijze aan de ene kant, en de (toekomstige) leefmogelijkheden op aarde aan de andere kant. Daarom moeten ingrepen in het milieu getoetst worden op hun totale effect op de samenleving op korte en lange termijn, met name aan ecologische inzichten. Alle betrokkenen - en niet alleen

belanghebbenden - krijgen (of behouden) inspraak in alle plannen, die hun leefmilieu ingrijpend wijzigen.

115 Nederland moet dan ook voor een intensief *internationaal milieubeleid* op de bres blijven staan, uitgaande van de volgende overwegingen:

*a* de mede-verantwoordelijkheid van Nederland voor de instandhouding van het wereldmilieu;

*b* de bijzondere verantwoordelijkheid van ons land voor de door ons teweeggebrachte milieubeïnvloeding buiten eigen grenzen;

*c* onze specifieke geografische ligging, die tot gevolg heeft dat de kwaliteit van het milieu in Nederland voor een belangrijk deel bepaald wordt door de milieuzorg in de ons omringende landen.

Nederland zal zich vooral moeten inzetten voor de totstandkoming van een bindende internationale regeling voor de aanpak van grensoverschrijdende milieuverontreiniging.

De grootste voorrang hebben hierbij de internationale rivieren Rijn, Maas, Schelde en Eems én de kernenergiecentrales. Internationaal aanvaarde milieunormen, bijvoorbeeld in het kader van de Europese Gemeenschap, kunnen slechts minimumnormen zijn.

In aanvulling hierop moeten waarborgen worden verkregen dat gebieden die (nog) ruimschoots aan deze minimum-eisen voldoen niet aan 'milieu-nivellering' ten prooi zullen vallen.

116 Een noodzakelijke voorwaarde voor resultaten van internationaal milieu-overleg is het orde op zaken stellen in eigen huis; zonder een strikt *milieubeleid binnen Nederland* kunnen wij moreel gezien geen aanspraak maken op een schone Rijn, schone lucht uit de buurlanden of olievrije stranden. Omgekeerd vormt echter een impasse in het internationale overleg geen grond voor afzwakking of uitstel van onze nationaal voorgenomen milieumaatregelen.

De komende vierjaar worden dan ook de volgende *maatregelen* genomen:

*a* allereerst moet er een onderzoek gehouden worden naar de samenhang tussen menselijke ingrepen op het milieu en het effect daarvan op de samenleving;

*b* de vervuiling van het milieu, die onherstelbare schade veroorzaakt, wordt verboden;

*c* herstelbare schade wordt zoveel mogelijk voorkomen en, indien al aanwezig, teruggedrongen;

*d* het maatschappelijk nut van een produkt of het productieproces bepaalt of vervuiling, die herstelbare schade met zich meebrengt, aanvaard kan worden;

*e* hergebruik en kringloopgebruik worden bevorderd. Bij de wet wordt de invoering van standaardverpakkingen (maten en vormen) geregeld;

*f* milieuvervuiling wordt allereerst bestreden bij de bron, bij voorkeur door geboden en verboden (vergunningenbeleid) en zo nodig door heffingen en vergunningen;

*g* de bewijslast wordt omgekeerd:

producenten moeten aantonen, dat hun productieprocessen en produkten het milieu niet vervuilen. Nu is alles toegelaten totdat (in het gunstigste geval!) door anderen is aangetoond, dat die processen of produkten wél vervuilend zijn;

*h* ons water zal zuiniger verbruikt worden en beter beschermd, onder andere door zoveel mogelijk waterzuiveringsinstallaties uit te rusten met een derde trap;

*i* de zuiveringsheffing voor huishoudens wordt afgeschaft. De kosten voor zuivering van huishoudelijk afvalwater dienen bij voorkeur gedekt te worden uit de algemene middelen;

*j* het gebruik van chemische, breedwerkende en moeilijk afbreekbare bestrijdingsmiddelen wordt teruggebracht tot die middelen, waarvan vaststaat, dat ze nu nog nodig zijn voor de voedselvoorziening en de gezondheidszorg en dat ze geen onaanvaardbaar nadelige gevolgen hebben voor het milieu. Andere

bestrijdingsmiddelen worden bevorderd, met name de resistentie-veredeling, de geïntegreerde bestrijding en de alternatieve landbouw;  
*k* milieuwetgeving en -bescherming worden in één hand gebracht. De uitvoering wordt bij één instantie ondergebracht. Vergunningverlening en beroepsprocedures moeten duidelijk geregeld worden en voor iedereen toegankelijk zijn;  
*l* ieder bedrijf moet een milieuboekhouding bijhouden en daarover elk jaar een verslag uitbrengen. Deze verslagen zijn openbaar;  
*m* het verwerken van milieuschadelijke materialen in de produkten wordt tegengegaan;  
*n* de mensen moeten weten wat ze kopen. De verpakking moet dit vermelden;  
*o* door onderzoek moet worden vastgesteld:
 

- hoe het gebruik van grondstoffen in de produkten kan worden verminderd;
- hoe levensduur en herstel van produkten opgevoerd kunnen worden;
- hoe op energie kan worden bespaard;
- hoe (zolang het inkomensbeleid nog niet duidelijk herverdelend heeft gewerkt) het prijsmechanisme toch nog gebruikt kan worden om meerverbruik tegen te gaan;
- hoe standaardisatie en hergebruik van verpakkingen het snelst bereikt kunnen worden;

*p* productie, verkoop en gebruik van spuitbussen of soortgelijke houders met drijfmiddelen, die een (mogelijke) schadelijke invloed op de atmosfeer uitoefenen, worden verboden; *q* in voor het publiek toegankelijke ruimten in openbare gebouwen wordt het roken verboden.

#### VIII Actuele zaken

*117* Vooral op het gebied van de *ruimtelijke ordening* zal de nieuwe regering snel een aantal beslissingen moeten nemen. Voor een paar actuele zaken willen we heel duidelijk maken, waar we staan:

*a* de Oosterschelde blijft open;  
*b* de Waddenzee en de Waddeneilanden worden beschermd Europees natuurgebied;  
*c* de Markerwaard komt er niet;  
*d* er komt geen tweede nationale luchthaven. Schiphol wordt niet uitgebreid. En ook de regionale luchthavens blijven minstens even klein. Welschap wordt geen burgerluchthaven;  
*e* er komt geen Noordzee-eiland;  
*f* geen voorhaven bij IJmuiden;  
*g* geen verlegging van de Waalbocht bij Nijmegen;  
*h* geen uitbreiding van het rijkswegen net en van andere wegen tussen de steden en dorpen, behalve om knelpunten (vooral in de veiligheid) op te lossen;  
*i* dieptelozingen en opslag van afval (bijvoorbeeld radioactief materiaal) in de aardkorst worden verboden;  
*j* er wordt niet supersonisch gevlogen boven of vanuit Nederland;  
*k* er komen geen hoge-snelheid rail-verbindingen (sneller dan 200 km);  
*l* verbreding en verdieping van de geul voor de Nieuwe Waterweg vindt niet plaats;  
*m* voor het vrachtvervoer geldt:
 

- maximale belasting: tien ton, maximaal totaal gewicht voertuigen: veertig ton, geen zesduw-bakkenvaart, maximaal 6 PK trekkracht per ton laadvermogen;

*n* de Maasvlakte wordt niet verder opgespoten en niet voor industrieel gebruik uitgegeven.

*118* Het *spreidingsbeleid* gaat door. Het is er enerzijds op gericht de congestieverschijnselen in de Randstad op te heffen, anderzijds de vaak eenzijdige sociaal-economische structuur van de provincies buiten de Randstad te verbeteren. In het algemeen zal het moeten gaan om arbeidsplaatsen in de dienstensector en in

de lichte industrie. Een eerste aanzet kan de spreiding van zelfstandige, weinig contactgevoelige rijksdiensten en overheidsbedrijven zijn. Onze voorkeur gaat uit naar het scheppen van nieuwe arbeidsplaatsen, maar verplaatsing van bestaande diensten willen we niet op voorhand uitsluiten. Verder dienen nieuwe instrumenten ontwikkeld te worden voor het bevorderen van vestiging of uitbreiding van andere bedrijven.

Bij de uitvoering van de spreiding moet ook de sociaal-economische structuur van de Randstad en de situatie van de daarbij betrokken werknemers en hun gezinnen goed in de besluitvorming betrokken worden.

Met name uitbreiding van de Wet Selectieve Investeringsregeling en overheidsdeelneming in het aandelenkapitaal van bedrijven via regionale ontwikkelingsmaatschappijen zijn goede middelen. De regionale ontwikkelingsmaatschappijen moeten ook zelf bedrijven kunnen oprichten.

#### **4 Welzijn. De zorg voor de mens**

##### *I Uitgangspunten*

119 Het welzijn en het persoonlijk geluk van velen is alleen mogelijk, wanneer de *hele maatschappij* hierop gericht is.

Veel mensen kunnen zich in hun werk niet ontplooien: ze zijn afhankelijk van anderen, doen zinloos werk, krijgen plotseling ontslag. Vooral in steden wonen velen in slechte huizen, omringd door te veel verkeer. Nog steeds is het onderwijs méér gericht op een onduidelijke arbeidsmarkt van over tien à vijftien jaar, dan op de ontwikkeling van de mogelijkheden van iedere leerling. De gezondheidszorg doet er te weinig aan om iedereen te leren zichzelf gezond te maken en te houden. Gehandicapten, ouderen en andere groepen hebben te weinig kansen om volledig in de samenleving mee te draaien.

Pas wanneer het welzijnsbeleid het iedereen mogelijk maakt *zichzelf te ontplooien* en vorm te geven aan de eigen woon- en werksituatie, is het niet meer de pleister op de wonden, die het maatschappelijk systeem toebrengt en overschrijdt 'welzijnsbeleid' de drempel van vele ministeries. Welzijnsbeleid moet er dan ook op gericht zijn de hindernissen weg te nemen die belemmeren, dat mensen hun leven in eigen handen kunnen nemen. Dit betekent, dat welzijnsvoorzieningen er niet alleen zijn om je even uit te leven, zodat je de volgende dag weer in de pas kunt lopen. Naast ontspanning mogen ze ook ideeën en inspiratie geven om de maatschappij te veranderen.

Wanneer we het bestaande welzijnsbeleid opnieuw bekijken, moet dit gebeuren met de vraag: 'Stimuleren de bestaande welzijnsvoorzieningen mannen en vrouwen om zich bezig te houden met hun eigen ontplooiing en om deel te nemen aan het maatschappelijke en politieke leven?' Daarbij verdienen dan die *mensen* het eerst de aandacht, die *in de slechtste woon-, werk- en leefomgeving verkeren*. Want maar al te vaak komen mogelijkheden en middelen niet verder dan 'de middengroepen', die zichzelf al kunnen helpen. Er moet daarom meer onderzoek gehouden worden om te weten waar materiële en geestelijke armoede heerst en hoe het komt dat groepen mensen van welvaart en welzijn uitgesloten blijven.

Om dit welzijnsbeleid goed te organiseren moet er een *raamwet* komen, waarin aangegeven staat welke voorzieningen er in wijken, buurten en dorpen minstens moeten zijn. Die wet moet verhinderen, dat allerlei organisaties langs en door elkaar heen groeien. De rechten van gebruikers en werkers worden erdoor veilig gesteld en het recht van beroep wordt erin geregeld. De veelheid aan subsidieregelingen van het Ministerie van CRM moet drastisch vereenvoudigd worden.

De overheid moet allerlei 'potjes' bij welzijnsinstellingen, die niet gebruikt worden voor hun eigenlijke bestemming, onder haar controle kunnen brengen of voor nieuwe doeleinden bestemmen, vooral als die potjes gevuld zijn met overgehouden subsidiegelden.

De lagere overheden moeten duidelijk omschreven taken van het Rijk overnemen; zij moeten de vele voorzieningen op wijk- en buurtniveau regelen. Samen met de werkers en de gebruikers zal een organisatievorm ontwikkeld moeten worden, die een *bundeling* betekent van vele aparte organisaties: gezondheidszorg, maatschappelijke dienstverlening, buurt- en clubhuiswerk, rechtshulp, arbeidsbemiddeling, scholing en vorming. Ook de voorzieningen voor aparte groepen (het zogenaamde categorale welzijnswerk) zullen opgenomen moeten worden binnen de algemene voorzieningen. Wel is nodig dat er mensen zijn die zich binnen deze algemene voorzieningen bezig houden met speciale groepen (bejaarden, Surinamers bij voorbeeld).

Wanneer door de (lagere) overheid het welzijnsbeleid is bepaald, wordt het uitgevoerd door de werkers, in goed samenspel met de gebruikers. In plaats van 'stichtingen' moeten daarom nieuwe organisatievormen ontwikkeld worden. In tehuizen moeten de bewoners veel meer zeggenschap krijgen (bejaardentehuizen, gehandicapten, gezondheidsinstellingen, kindertehuizen).

Welzijnsinstellingen moeten in eenvoudige gebouwen gehuisvest zijn, dicht bij de mensen. Hoewel vele organisaties gebundeld moeten worden, mag niet alles op een centrale plaats ondergebracht worden. Welzijnsvoorzieningen moeten sterk gespreid en voor iedereen bereikbaar zijn. De werkers moeten naar de mensen toe gaan, in de gezondheidszorg, maar ook bij de andere welzijnsvoorzieningen. Dit alles betekent: zo min mogelijk specialisme op buurt-, wijk- en dorps-niveau, maar een zo sterk mogelijke samenwerking aan de voet van de berg 'welzijn'.

## II *Onderwijs en vorming*

*120 Het doel van ons onderwijs- en vormingsbeleid.* Iedereen moet zich op elk moment van zijn leven kunnen ontplooiën in een richting en op een manier, die hij/zij zelf wenst, wat zijn vooropleiding ook is en waar hij ook woont. Wel moet er rekening gehouden worden met de taken, die in de maatschappij nu eenmaal gedaan moeten worden. Samenwerking en solidariteit is het kenmerk van goed onderwijs.

Bij het onderwijs zal veel aandacht gegeven moeten worden aan wat de leerlingen in hun leven mee (zullen) maken en aan de idealen die ze hebben. Leren door ervaring staat hierbij centraal.

### *121 Beleidsuitgangspunten*

*a* De school moet een gemeenschap zijn, waar iedereen zijn inzicht en kennis kan vergroten, waar de deelnemers hun creativiteit kunnen ontwikkelen en waar zij leren hoe de maatschappij in elkaar zit en wat er voor nodig is om die te veranderen.

Daarom moet wat op school gebeurt, alles te maken hebben met wat er in de maatschappij plaatsvindt.

*b* Op den duur zullen er *twee vormen van onderwijs* moeten groeien:

*1* Kleuterschool, lagere school en de eerste klassen van het voortgezet onderwijs zullen langzaam maar zeker opgenomen moeten worden in één onderwijsvorm, '*funderend onderwijs*' genoemd, waar iedereen zijn eigen fundament kan leggen voor zijn latere leven.

*2* Na deze basis zal het onderwijs er heel anders uit moeten zien dan tegenwoordig: géén volledig dagonderwijs, maar een sterk samengaan van werk en vorming, praktijkervaring en kennis: een *open school* voor iedereen, die zich graag wil verdiepen door een cursus te volgen vanuit het werk, dat hij doet.

Om dit mogelijk te maken:

- heeft iedereen de eerste 16 jaar van zijn/haar leven het recht (beschermd door de leerplicht) om zich te ontwikkelen tot weerbare volwassene. Verdere verlenging van de leerplicht moet erg terughoudend worden toegepast;

- heeft iedereen (na zijn 16e jaar) steeds voor een periode van ten minste een half jaar, het recht om zich te vormen en te scholen. Elke Nederlander heeft recht op een aantal periodes van een halfjaar, die hij naar eigen inzicht kan gebruiken voor bijvoorbeeld vorming, vervroegd pensioen, of vrije tijd. In deze periodes krijgt iedereen een uitkering van ten minste het minimum-loon.

De invoering van dit systeem wordt mede bepaald door maatschappelijke mogelijkheden, in samenhang met het werkgelegenheids- en inkomensbeleid.

*c Als regel is het onderwijs gratis.* Ouders van leerplichtigen kunnen een tegemoetkoming in de studiekosten krijgen. Wanneer mensen door een langere opleiding een hoger inkomen krijgen, moet dit opgevangen worden door een algemene inkomensnivellering.

*d* Degenen, die bij onderwijs en vorming betrokken zijn (ouders, leerlingen en personeel) beheren hun eigen voorzieningen binnen het raam van wetten en richtlijnen; voor leerkrachten behoort dit tot de normale dagtaak. Daarom moet grondig bestudeerd worden of en hoede lagere overheden meer middelen kunnen krijgen om - ook financieel - de zorg voor onderwijs en vorming geheel of gedeeltelijk van het Rijk over te nemen.

Dit betekent ook dat onderwijs op specifiek levensbeschouwelijke grondslag mogelijk zal blijven.

*122 Uitwerking.* Vanuit deze achtergrond willen we de komende vier jaar een aantal *maatregelen* nemen:

*a* peuterspeelplaatsen worden gesubsidieerd om kinderen vóór hun vierde jaar meer ontplooiingskansen te geven dan binnen het gezin mogelijk zijn;

*b* het samengaan van kleuterschool en lagere school zullen we sterk bevorderen;

*c* de band tussen school en buurt moet versterkt worden doordat de school en de verschillende buurtinstellingen nauw gaan samenwerken;

*d* om projectonderwijs meer kansen te geven moet de indeling in aparte vakken steeds meer losgelaten kunnen worden. Op basis van een leerplan en met de gegeven middelen kunnen instellingen zélf de groepsgrootte en de verdeling van lessen vaststellen;

*e* de onderwijsinspectie moet vernieuwing stimuleren en de schoolbegeleidingsdiensten moeten deze begeleiden;

*f* kinderen moeten zo min mogelijk naar aparte scholen gestuurd worden. Op de gewone scholen moeten daarom extra leerkrachten aangesteld worden om kinderen met leer- en gedragsmoeilijkheden, maar ook kinderen met een andere sociale en culturele achtergrond beter te kunnen opvangen;

*g* de scholen voor het voortgezet onderwijs zullen op den duur gelijke mogelijkheden krijgen. Als eerste stap worden de onkostenvergoedingen voor Lager beroepsonderwijs, Middelbaar beroepsonderwijs, MAVO, HAVO en Voorbereidend Wetenschappelijk Onderwijs geharmoniseerd;

*h* experimenten met een 'middenschool' kunnen ertoe leiden, dat alle vormen van voortgezet onderwijs (van lager beroepsonderwijs tot gymnasium) in één onderwijsinstelling worden ondergebracht. Hierbij kan ook geëxperimenteerd worden met het 'funderend onderwijs', door basisscholen en middenscholen zeer nauw met elkaar te laten samenwerken;

*i* groepen, die tot nu toe niet voldoende hebben kunnen profiteren van onderwijsvoorzieningen, krijgen extra voorrechten totdat hun achterstand is ingehaald;

*j* een examen geeft de school en de leerling alleen maar een aanwijzing of een bepaalde cursus aansluit bij de kennis en ervaring van de leerling;

*k* scholieren- en studentenvakbonden moeten gesubsidieerd kunnen worden en schoolkranten moeten steun kunnen krijgen;

*l* de leeftijdsgrens voor onderwijs en vorming aan 'jonge volwassenen' moet opgetrokken worden tot 30 jaar;

*m* wanneer het - vanwege gebrek aan geld of leerkrachten - onmogelijk is om iedereen de cursus te laten volgen die hij graag wil, moeten bestaande onderwijsvoorzieningen eerlijk verdeeld worden over allen die onderwijs willen volgen;

*n* het Hoger Beroepsonderwijs krijgt dezelfde faciliteiten als het Wetenschappelijk Onderwijs. HBO en WO worden beter op elkaar afgestemd;

*o* onderwijsvoorzieningen worden zo gespreid, dat iemands woonplaats geen belemmering is om onderwijs te volgen;

*p* de vormings- en onderwijsinstellingen voor mensen die ouder dan 18 jaar zijn, moeten een bestuursstructuur krijgen zoals de universiteiten op dit moment hebben;

*q* binnen de universiteiten moet allereerst de democratisering van de vakgroepen gestimuleerd worden;

*r* de Regering benoemt niet langer meer buitenuniversitaire leden in een universiteitsraad of hogeschoolraad. De band met de maatschappij moet op een andere manier onderhouden worden;

*s* onderwijskrachten zullen de ruimte moeten krijgen om mee te werken aan de nieuwe beleidsrichting. Daarom komen er twee opleidingsvormen: één voor het onderwijs aan kleuter- en lagere school en de lagere klassen van het voortgezet onderwijs en een voor het onderwijs- en vormingswerk daarna.

Binnen deze opleidingen moet het mogelijk zijn zich te richten op een speciale taak.

Leerkrachten krijgen meer mogelijkheden om in teamverband te werken; mede daarom worden het graden-systeem en de salarisverschillen langzaam afgebroken.

Binnen de opleiding wordt ruimte geschapen om aankomende leerkrachten kennis te laten maken met de manier, waarop anderen leven (buitenlandse arbeiders, mensen in saneringsbuurten);

Leerkrachten kunnen zich door speciale cursussen of een studiekeerperiode van een jaar voorbereiden op deze nieuwe opzet.

### III *Wetenschapsbeleid*

123 Het wetenschappelijke speur- en ontwikkelingswerk zal moeten bijdragen aan de oplossing van brandende maatschappelijke problemen en aan de opbouw van een rechtvaardiger en vriendelijker samenleving, of het nu door de overheid, door universiteiten en hogescholen of door het bedrijfsleven en andere instellingen wordt uitgevoerd.

Daarom stelt de overheid jaarlijks een *wetenschapsplan* op in overleg met een veelheid van maatschappelijke groeperingen, waaronder wetenschappers. Dit plan wordt aan het parlement voorgelegd. Het omvat voortschrijdende meerjarenplannen in hoofdlijnen, voor elk aandachtsgebied en afzonderlijk voor het universitaire onderzoek. Het bedrijfsleven zal erin worden betrokken en wordt geacht de informatie te geven die voor het opstellen van het plan nodig is.

Alle adviezen voor het wetenschapsplan worden openbaar gemaakt, evenals eventuele minderheidsadviezen en alternatieve voorstellen.

Om het wetenschapsplan uit te voeren zullen universitaire onderzoekers, onderzoeksteams uit het bedrijfsleven en degenen, die voor hun onderzoek overheidssubsidie krijgen, moeten samenwerken (bijvoorbeeld in nationale programma's).

Ook anderen dan wetenschappers kunnen op eigen initiatief of op verzoek voorstellen indienen om vraagstukken wetenschappelijk te bestuderen of te



begeleiden. Het geld voor dit onderzoek wordt zo nodig verstrekt uit een apart daarvoor ingesteld fonds.

Krachtig zullen we bevorderen, dat er onderzoekscommissies van de ondernemingsraden komen, die werkelijk mogelijkheden krijgen om invloed uit te oefenen op het *onderzoeksbeleid van de bedrijven*. Ze moeten alle informatie krijgen, die nodig is om de onderzoeksprogramma's te kunnen beoordelen.

Bestudeerd moet worden wat de toekomstige gevolgen zijn van huidige wetenschappelijke en technische ontwikkelingen. Dit onderzoek moet ertoe leiden, dat uit een aantal mogelijke toekomstige doelstellingen op dit moment democratisch kan worden gekozen.

Wetenschappelijke onderzoekers (waarbij inbegrepen industriële onderzoekers) moeten door de wet beschermd worden wanneer zij uit maatschappelijke overwegingen opdrachten weigeren of vroegtijdig hun opdrachten, de resultaten of de gevolgen ervan publiceren.

Bij internationale samenwerking wordt de planning in het bijzonder afgestemd op landen met beperkte mogelijkheden voor wetenschappelijk onderzoek. Deze landen worden geholpen bij het verbeteren van hun positie.

#### IV De geestelijke en lichamelijke gezondheid

*124 Uitgangspunten.* Een volwaardig menselijk bestaan kent zijn grenzen: ongelukken, ziekten, het naderend einde. Het kent zijn beperkingen: je onwel voelen. Deze beperkingen worden niet alleen veroorzaakt door bacillen en virussen. Van een plotseling ontslag kun je beroerd worden. Hoeveel ouderen kwijnen niet weg door een te plotseling pensioen? Een slecht huis gaat op je zenuwen werken. Als je werk je helemaal niet bevalt, kun je er een maagzweer aan overhouden.

Aan dergelijke ziekmakende *factoren* moet *meer aandacht* geschonken worden, want de klemtoon van het beleid in de gezondheidszorg moet komen te liggen op het voorkómen van ziekten. Daarnaast moet ook de nazorg meer aandacht krijgen (bijvoorbeeld een soepele overgang van ziekenhuis naar het gewone leven).

Iedereen is verantwoordelijk voor de manier, waarop hij wil genezen. Daarom moet de patiënt - zeker als hij dat wenst - over zijn gezondheidstoestand voorgelicht worden. Hij moet ook weten wat de (bij)-werking en de samenstelling van zijn geneesmiddelen is. De dood moet als levensgegeven worden aanvaard. Daarom zal er meer aandacht gegeven worden aan stervensbegeleiding. De patiënt (of de meest nabijstaande in overeenstemming met de wil van de patiënt) heeft het recht te beslissen of hij thuis of in het ziekenhuis wil sterven. Ook kan hij beslissen welke middelen toegediend zullen worden om zijn biologisch leven te rekken.

De hele organisatie van de gezondheidszorg moet worden veranderd: de gemeenschap bepaalt de hoofdlijnen van het gezondheidsbeleid, waarbij elk winstbejag in de gezondheidszorg moet worden tegengegaan. Dit leidt tot een *socialisering van de gezondheidszorg*, waarin vooral de lagere overheid het beleid bepaalt en uitwerkt, met grote zeggenschap voor de medewerkers en de gebruikers van de gezondheidsvoorzieningen.

*125 De democratisering van de gezondheidszorg.* Op weg naar een volledige democratisering van de gezondheidszorg worden de volgende stappen gezet:

*a* er komt een wet 'algemene gezondheidsverzekering', waarin ook de tandverzorging en de aanvullende verzekeringen worden opgenomen. Zolang er nog 'fondspatiënten' en 'particuliere patiënten' bestaan moeten ze toch op dezelfde manier behandeld worden. Verschillen in tarieven moeten dan ook verdwijnen;

*b* alle gezondheidsinstellingen worden gedemocratiseerd en allen, die in een gezondheidsinstelling werken, moeten er ook in dienst zijn;

*c* de regering stelt een algemeen beleidsplan voor de gezondheidszorg vast na overleg met alle betrokkenen. Daarin wordt aangegeven:

- aan welke eisen de gezondheidszorg moet voldoen;
- hoe de diverse instellingen beter beheerd moeten worden;
- hoe de voorzieningen gespreid moeten worden;
- hoe de diverse instellingen beter moeten samenwerken;
- hoe duur diensten en medicijnen moeten zijn.

De lagere overheden werken dit beleid verder uit naar de plaatselijke situatie;

*d* de besturen van gezondheidsinstellingen zijn verantwoordig schuldig aan gekozen bestuursorganen van hun niveau (gemeenteraad, enz.);

*e* de ingewikkelde structuur van de gehandicaptenzorg moet grondig worden doorgelicht. De ministeries die bij deze zorg betrokken zijn, moeten veel beter samenwerken;

*f* ziekenfondsen moeten worden omgebouwd tot organisaties van gebruikers van de gezondheidszorg. Minstens voorlopig moeten ze hun eigen gezondheidsinstellingen kunnen oprichten. Instellingen zoals de Ziekenfondsraad en het college voor ziekenhuisvoorzieningen moeten voor minstens de helft bestaan uit vertegenwoordigers van gebruikers en de overheid;

*g* de gezondheidszorg wordt zo spoedig mogelijk uit de belasting betaald;

*h* de nadruk in het beleid voor de gezondheidszorg komt te liggen op de behandeling van de mensen in of zo dicht mogelijk bij hun woon- en werkomgeving. Daarom worden gezondheidscentra sterk gestimuleerd zo mogelijk ingepast in welzijnscentra;

*i* de overheid ontwikkelt een erkenningsbeleid voor instellingen en een vestigingsbeleid voor medische beroepen door een systeem van vestigingsvergunningen;

*j* de mogelijkheden van alternatieve geneeswijzen moeten grondig worden onderzocht;

*k* het rijksinkoopbureau koopt de medicijnen en de apparatuur in en verkoopt die door aan de gezondheidsinstellingen;

*l* apothekers moeten in loondienst van gezondheidsinstellingen kunnen treden;

*m* alle voorbehoedsmiddelen en abortus komen in het ziekenfondspakket;

*n* de rechten van de patienten worden vastgelegd; psychiatrische patienten krijgen recht van beroep o.a. tegen verplichte opname en behandeling.

*126 Voorkomen is beter dan genezen.* Daarom willen we ons de komende jaren sterk maken voor de volgende maatregelen:

*a* er worden meer onderzoeken en experimenten uitgevoerd, die gericht zijn op het bevorderen van de gezondheid en het voorkomen van ziekten. Bevolkingsonderzoeken en klachten over woon- en werkomgeving krijgen grote aandacht. De gezondheidsvoorlichting en -opvoeding worden sterk verbeterd; voedings- en leefgewoonten krijgen hierbij de (grote) aandacht die hun toekomst;

*b* alle geneesmiddelen worden streng gekeurd en moeten een bijsluiter hebben met een streng gecontroleerde tekst. Geneesmiddelen die niet nodig zijn, worden niet meer verkocht. Het gebruik van geneesmiddelen wordt beperkt en de reclame voor geneesmiddelen wordt verboden;

*c* de warenwet en de vleeskeuringswet worden afgestemd op de bevordering van de gezondheid; er worden maatregelen genomen om het vleesgebruik te verminderen; voedselproducenten worden strafbaar gesteld als ze onjuiste of onvolledige voedselvoorlichting geven; reclame voor voedings- en genotmiddelen wordt verboden, tenzij is aangetoond dat ze de gezondheid niet nadelig beïnvloeden; op alle verpakte voedings- en geneesmiddelen wordt de samenstelling vermeld; alleen die stoffen mogen aan het voedsel worden toegevoegd, waarvan vaststaat dat ze geen schadelijke effecten op de gezondheid hebben;

*d* de tandverzorging wordt sterk uitgebreid, vooral voor kinderen, bijvoorbeeld door meer tandheelkundige hulp aan te trekken en hun bevoegdheid te vergroten.

*127 Een mens wordt niet zo maar ziek.* Daarom moet het verband tussen de gezondheidszorg en alle andere maatschappelijke situaties veel duidelijker dan nu gezien worden:

*a* de inbreng van sociale wetenschappers en van maatschappelijke en pastorale werkers in het beleid van de gezondheidszorg moet veel sterker worden;

*b* lichamelijke en geestelijke volksgezondheid hangen nauw samen; bij hulpverlening moeten de ziekenfondsen de gevolgen hiervan op zich nemen;

*c* de geestelijke volksgezondheidszorg moet versneld haar achterstand kunnen inhalen. Verouderde gebouwen moeten vervangen worden. Mensen met vormen van zwakzinnigheid die niet veranderbaar zijn, moeten een goede menselijke verzorging krijgen;

*d* de gezondheidszorg in de bedrijven moet verbeterd worden:

- onafhankelijke bedrijfsgeneeskundige diensten moeten meer oog hebben voor de sociale omstandigheden in het bedrijf;

- zij moeten de aanstellingskeuringen verrichten en daarbij alleen letten op de geschiktheid voor de functie en niet op het voorkómen van risico's voor de werkgever;

- hun aantal moet worden uitgebreid, evenals het aantal bedrijven dat van hun diensten gebruik maakt;

- taak en mankracht van de arbeidsinspectie worden uitgebreid;

- de 'controleerend geneesheer' wordt afgeschaft.

*128 De mensen die het moeten doen moeten een goede opleiding krijgen.* In de opleiding moet daarom grote aandacht worden besteed aan de geestelijke en maatschappelijke oorzaken van ziekten, aan het leren met mensen omgaan en aan het stimuleren van de patiënt om de verantwoordelijkheid voor zijn eigen gezondheid op zich te nemen.

Alle opleidingen voor beroepen in de gezondheidszorg (ook die van medische specialisten) vallen onder verantwoordelijkheid van het ministerie van onderwijs. Regelmatige bijscholing wordt gekoppeld aan onderwijsinstellingen en wordt ook wettelijk geregeld. Vooral in de gezondheidszorg is een nivellering van inkomens noodzakelijk. Zolang er nog internaats-opleidingen zijn moet de rechtspositie van de leerlingen verbeterd worden. Die van het overige personeel in de gezondheidszorg zal nader onderzocht worden: hun rechten en plichten moeten duidelijk zijn.

Uitbreiding van het personeel in de gezondheidszorg moet vooral plaatsvinden in de wijkverpleging en de ziekenverzorging en bij instellingen voor geestelijke gezondheid. Mogelijkheden voor parttime-werk moeten sterk worden uitgebreid. In ziekenhuizen en andere instellingen mag maar 40 pct. van het personeel in opleiding zijn.

Om de kwaliteit van de gezondheidszorg te verbeteren stimuleert de overheid, dat de werkers hun manier van werken aan elkaar toetsen.

De zin en de functie van het medisch tuchtrecht moeten aan een grondige studie onderworpen worden.

#### *V Maatschappelijke ontplooiing, vooral voor de zwakkeren*

*129* De laatste tien jaar is een begin gemaakt met de opvang van de grootste knelpunten in het welzijnsbeleid bijstand werd een recht voor iedereen; opbouw-werk, buurtwerk, vorming- en ontwikkelingswerk en maatschappelijk werk hebben de weerbaarheid van velen vergroot. Kunst, cultuur en media kropen uit hun enge kastje. Sport, recreatie en natuurbehoud kregen de aandacht van de overheid.

Het welzijn moet op alle fronten bevochten worden. Maar binnen deze strijd zal er een samenhangend beleid moeten worden gevoerd op de plaatsen waar de mensen wonen, werken en leven. Welzijnsbeleid wordt dan meer dan het opvangen van degenen die in de raderen van de bestaande structuren vermalen dreigen te worden.

*130 Vorming en emancipatie.* Levenslange vorming moet erop gericht zijn angsten en vooroordelen af te breken door de zelfontplooiing, de kritische zin en het samen kunnen werken (o.a. aan concrete maatschappelijke veranderingen) te bevorderen. De 'open school' en het plaatselijk vormingswerk moeten hier vanuit gaan. Als eerste aanzet voor samenwerking tussen allerlei instanties zullen gebouwen en voorzieningen door meerdere instellingen gebruikt moeten worden (ook club- en buurthuizen).

Het emancipatiebeleid moet veel meer aandacht krijgen dan onder het huidige kabinet. Zo zal het vijfjarenplan van de Emancipatie-commissie worden uitgevoerd.

*131 Kunst en Cultuur* Iedereen moet met kunst in contact kunnen komen. Voor velen is dit eerder vormingstoneel, jazz en pop, dan concerten en opera.

Het kunstbeleid is erop gericht ieders creativiteit te stimuleren: kunstenaars en bewoners verfraaien wijken en gebouwen. Van kunstenaars wordt verwacht, dat ze een deel van hun tijd besteden aan vorming van belangstellenden. Dan kunnen ze, in samenhang met een overheidsbeleid om meer opdrachten te geven, een gegarandeerd inkomen krijgen.

Kunstenaars zullen meer verantwoordelijkheid voor het beleid moeten kunnen dragen. Het toneel- en muziekbestel moeten gereorganiseerd worden. De artotheken worden uitgebreid om een breder publiek te bereiken.

*132 Mediabeleid.* Het aanbod van pers, radio, televisie, boeken en films moet veelvormig blijven en door velen ook werkelijk gelezen, gehoord of gezien kunnen worden. Daarom is er soms gerichte steun nodig. Dag- en weekbladen krijgen een redactiestatuut. In de komende vier jaar komt de instructieve omroep van de grond, onder een democratisch beheer.

Ook kabelsystemen zullen democratisch beheerd moeten worden. Plaatselijke radio en televisie is allereerst een welzijnsvoorziening voor de bevolking: experimenten zullen worden gesteund.

De openbare bibliotheek is een belangrijke voorziening voor kennisverrijking, vorming en ontspanning. De contributies moeten worden afgeschaft. Experimenten waarbij bibliotheken worden ondergebracht bij andere sociaal-culturele instellingen, worden bevorderd. De organisatie van het bibliotheekwezen wordt gedemocratiseerd.

De *reclame* moet meer en meer voorlichting worden. Ze mag alleen maar juiste mededelingen bevatten. Ze dient sober te zijn en beknopt (geen kleurendruk zo min mogelijk papier etc).

Er wordt onderzocht welke vormen van reclame afgeschaft kunnen worden. Radio-, televisie- en lucht-reclame komen hier het eerst voor in aanmerking. De zendtijd van de STER wordt niet verder uitgebreid, integendeel: in een jaar moet hij verdwijnen. De vrijkomende zendtijd kan worden gebruikt voor ideële reclame en consumentenvoorlichting.

Voor alle overige vormen van reclame worden strenge wettelijke normen opgesteld. Hierbij denken we vooral aan reclame voor geneesmiddelen, rookartikelen, alcohol en soft-drugs.

*133 Sport, recreatie en gezondheid.* Zware nadruk krijgen in het sportbeleid de amateur- en recreatiesport: zoveel mogelijk mensen moeten aan sport kunnen doen. Sportbeoefening buiten verenigingsverband zullen we stimuleren, wel in overleg met de sportverenigingen. Samen met organisaties van werknemers in de sport worden uitwassen, fanatisme, verruwing en druggebruik besproken om tot een ander beleid te komen.

Met dit beleid kan de sport van steeds meer belang worden voor de volksgezondheid.

Prestatiesport moet niet uit overheidsgeld gesubsidieerd worden. Ook zullen we proberen financiering van Sportverenigingen door commerciële sponsors tegen te gaan.

*134 De dieren.* Er moet snel een 'dierenwet' komen om de dieren te beschermen. De bio-industrie wordt zo snel mogelijk afgebroken. De handel in en het houden van dieren wordt aan strikte regels gebonden, die het welzijn van de dieren waarborgen.

Proeven met dieren moeten tot het uiterste beperkt worden; proeven, die alleen goed zijn voor de cosmetische industrie worden helemaal verboden.

*135 Maatschappelijke dienstverlening en samenlevingsopbouw.* De maatschappelijke dienstverlening vindt plaats in wijken, buurten en dorpen.

De samenlevingsopbouw richt zich vooral op de achterstandsgebieden en kwetsbare groepen, met name in de stadsvernieuwingsgebieden en in grote nieuwbouwwijken.

Daarnaast worden het Bijzonder Regionaal Welzijnsbeleid en het aanvullende Werkgelegenheidsbeleid op elkaar afgestemd met extra middelen.

*136 Rechtshulp.* Het is voor iedereen van belang, dat hij of zij goede rechtshulp kan krijgen. Het bestaande systeem van rechtshulp moet vooral opengebroken worden voor de mensen, die er nu hun weg niet in weten of hun hulp niet kunnen betalen.

Daarom moeten er centra komen, waar maatschappelijke hulpverlening en rechtshulp samen worden gegeven. Daar kunnen de eerste problemen opgevangen worden en bovendien kan men daar zien welke wettelijke regelingen steeds weer moeilijkheden veroorzaken.

Advocaten-collectieven en experimentele centra voor rechtshulp worden gestimuleerd. Overheidsinstellingen schrijven hun beslissingen aan burgers in begrijpelijke taal en maken duidelijk of (en zo ja, hoe) ze daartegen in beroep kunnen gaan.

*137 Persoonlijke levenssfeer* Iedereen krijgt het recht alle persoonsgegevens, die over hem in een computer of een kaartenbak van de overheid zitten, in te zien en te corrigeren. Anderen mogen die gegevens niet inzien; alleen door een aparte wet kunnen uitzonderingen gemaakt worden. Ook op adreslijsten van particuliere personen of instellingen moet streng toezicht zijn.

Er komt een drastische beperking van het aantal functies, waarvoor een veiligheidsonderzoek door de BVD (Binnenlandse Veiligheidsdienst) vereist is. De Tweede Kamer stelt ze vast. De gemeenteraad controleert de politie, wanneer die belast is met de verzamelen van inlichtingen en met veiligheidszaken.

Als sollicitanten worden afgewezen op grond van hun veiligheidsrapport of op grond van politieke en medische gegevens, krijgen ze die rapporten te zien. Ze moeten dan in beroep kunnen gaan bij de Raad van State.

Ook moet iedere sollicitant de mogelijkheid hebben het rapport van zijn psychologisch onderzoek te zien voordat het naar de opdrachtgever gaat. Rapporten, die door particulieren of overheidsinstellingen over burgers worden uitgebracht (bijvoorbeeld bij hulpverlening of in het kader van reclassering) mogen slechts met medeweten en medewerking van de betrokkene aan derden ter inzage worden gegeven.

*138 Gelijke rechten.* Discriminatie op grond van ras, levensbeschouwing, politieke overtuiging, geslacht en seksuele geaardheid wordt door een nieuwe wet verboden. Vrouw en man zullen op gelijkwaardige wijze en op grond van gelijke rechten deel kunnen nemen aan het maatschappelijk leven. Kinderen moeten de naam van hun moeder kunnen dragen.

Discriminatie tussen het samenleven in gezinsverband en andere duurzame vormen van samenleven wordt opgeheven.

De aparte zedelijkheidswetgeving uit het begin van deze eeuw wordt afgeschaft. Als straf noodzakelijk is, bieden andere wettelijke bepalingen nog mogelijkheden om te straffen.

#### VI *Het beleid voor de meest kwetsbare groepen*

139 Het is gevaarlijk mensen in groepen in te delen. Maar toch is het nodig om de aandacht op speciale groepen te richten.

140 *Vreemdelingen*. Nederland kan geen immigratieland zijn. Toch moet ons land een toevluchtsoord zijn voor mensen, die in hun eigen land vervolgd en verdrukt worden. Ook Nederlandse ambassades, consulaten e.d. moeten altijd open staan voor ieder, die zich bedreigd voelt.

Daarom wordt het verblijfsrecht toegekend aan:

- vluchtelingen;
- gezinsleden van Nederlanders;
- mensen, die langer dan vijf jaar in Nederland wonen (bij voorbeeld buitenlandse arbeiders).

Als iemand ons land wordt uitgewezen, moet hij tegen deze beslissing in beroep kunnen gaan. In afwachting van de uitspraak mag hij niet worden uitgewezen. Ook mag hij niet worden uitgewezen naar een land waar hij gevaar loopt.

Vreemdelingen moeten in ons land zo snel mogelijk zelfstandig kunnen worden. Dit betekent: taalcurssussen, tussentijdse bijstand, voorlopige huisvesting, om- en bijscholing, aangepaste werkbemiddeling.

141 *Buitenlandse werknemers*. De Nederlandse investerings- en herstructureringspolitiek, de handelspolitiek en het ontwikkelingswerk, zoals we die in dit program hebben beschreven, worden mede gericht op de bevordering van de werkgelegenheid in de landen van herkomst van de buitenlandse werknemers.

Er zullen op velerlei gebied (sociale zekerheid, onderwijs, religie, medische begeleiding) extra maatregelen getroffen moeten worden, die zowel gericht zijn op aanvaarding in onze samenleving als op het blijvend kunnen beleven van de eigen cultuur.

Gemeenten moeten betere mogelijkheden krijgen de huisvesting van buitenlandse werknemers te regelen.

Deelneming van buitenlandse werknemers aan het politiek en bestuurlijk leven in Nederland wordt geregeld en bevorderd.

142 *Jongeren en minderjarigen*. Jongeren moeten meer ruimte krijgen hun eigen mogelijkheden te ontwikkelen en te benutten. Daarom zullen er regelmatig nieuwe experimenten op het gebied van jeugdwelzijn worden begonnen, die minstens twee à drie jaar kunnen duren. Er moet een veel grotere samenwerking van allerlei instanties komen om de grootste knelpunten aan te pakken: gezinsproblemen, de situatie op het werk of juist het werkloos zijn, afgekapte opleiding, slechte huisvesting, drug- en alcoholproblemen, jeugdcriminaliteit.

Kinderbescherming is hulpverlening aan minderjarigen en hun omgeving en moet dan ook deel uitmaken van de welzijnszorg.

Door hulpverlening aan gezinnen uit te breiden moet voorkomen worden, dat de rechter maatregelen neemt. Zorgvuldige hulp aan bij voorbeeld weggelopen minderjarigen zal niet langer strafbaar zijn.

We streven naar een algemene meerderjarigheid op de leeftijd van 18 jaar. In verband met de financiële gevolgen hiervan zal er een geleidelijke verlaging van de meerderjarigheidsgrens moeten plaatsvinden. Ook minderjarigen krijgen rechten en wel steeds meer naarmate zij ouder worden. Zo krijgen in zaken van echtscheiding, voogdij en kinderscherming kinderen (boven 12 jaar) vastgelegd medespreekrecht.

In tehuizen mogen de groepen uit niet meer dan acht pupillen bestaan. Het beleid moet erop gericht zijn, dat kleinere tehuizen bestaansmogelijkheden behouden. De tehuizen moeten gedemocratiseerd worden.

*143 Ouderen.* Voorop blijft staan, dat bejaarden er werkelijk bij blijven horen. Het overgrote deel kan blijven wonen en leven zonder afhankelijk te zijn of verzorgingsbehoefstig. Ook de bejaarde moet kunnen blijven wonen in de omgeving, die hij als 'zijn eigen' ervaart. Gezinsverzorging en dienstencentra moeten daarop hun werk afstellen. Ook de omvang en spreiding van bejaardentehuizen moeten op deze gedachte gericht zijn.

Bij de bepaling van de urgentie en bij de keuze van het tehuis worden de bejaarde en zijn hulpverlener betrokken. Een verscherpt aanwijzingsbeleid is nodig voor zeer dringende opnamen.

Speciale aandacht verdient de situatie van bejaarde echtparen, wanneer een van beide partners geestelijk of lichamelijk gehandicapt is: mede daarom moeten er vele verschillende soorten voorzieningen komen. De norm van 7 pct. (plaatsen op het aantal bejaarden) voor verzorgingstehuizen moet naar gelang de stad of streek ondergeschikt blijven aan de werkelijke behoefte. In tehuizen zullen personeels- en bewonersraden met duidelijke bevoegdheden worden ingesteld en beschermd.

De pensionering zal beter begeleid moeten worden. De gerontologie wordt door de overheid sterk gestimuleerd.

*144 Bewoners van een woonwagen.* Wonen in een woonwagen wordt erkend als gelijkwaardig aan wonen in een huis, met gelijke rechten en plichten. In overleg met de betrokkenen worden kleinere woonwagencentra ingericht en de standplaatsen op grote regionale centra worden sterk verminderd. De ligging van alle centra mag het sociaal isolement niet nog meer in de hand werken. Waar lagere overheden medewerking weigeren, zal de centrale overheid ingrijpen.

De beroepsstructuur van woonwagenbewoners moet opnieuw worden doorgelicht. Traditionele beroepen moeten weer op hun waarde worden geschat.

Bewoners van woonboten moeten van Rijk en gemeenten eindelijk ook eens voldoende aandacht krijgen.

*145 Oorlogsvervolgden.* Voor oorlogsvervolgden wordt met een pensioenregeling recht gedaan aan hun bijzondere positie. Bezien moet worden hoe hoog de eenmalige uitkering kan zijn aan dienstplichtige soldaten, reserve-officieren en burgers - ook van het KNIL -, die in Indonesische en Japanse gevangenschap zaten.

*146 Molukkers.* Het beleid zal uit moeten gaan van de feitelijke aanwezigheid van de Molukkers in ons land. Het richt zich op hun welzijnsvraagstukken, met begrip voor de in de Molukse gemeenschap voorkomende politieke opvattingen en idealen. Dit beleid mag niet geschaad worden door de vrees voor verbreking van (goede) relaties met de Republiek Indonesia.

*147 Surinamers en Antillianen.* Het beleid zal zich voorlopig moeten richten op de veronderstelling, dat velen hier zullen willen blijven. Tevens moet er gezocht worden naar maximale steun aan de Surinaamse en Antilliaanse samenleving om de noodzakelijke voorzieningen op gang te brengen, zodat terugkeer niet bij voorbaat onmogelijk wordt gemaakt. Dit laatste is eveneens een eis van rechtvaardigheid ten aanzien van hen die in eigen land bleven en niet de Nederlandse welvaart kozen.

Er moet in Nederland ruimte blijven voor het benadrukken van eigen cultuur en identiteit.

*148 Gehandicapten.* De voortgang van de algehele integratie en emancipatie van gehandicapten moet bevorderd worden door allerlei belemmeringen weg te nemen. Vooral moeten er zo veel mogelijk aangepaste woonmogelijkheden komen, verspreid in de woonwijken. Dan kunnen gehandicapten zo lang mogelijk zelfstandig wonen buiten de verzorgingscentra.

In de verzorgings- en revalidatie-centra krijgen personeel en bewoners vastgelegd medebeslissingsrecht.

De overheid zorgt ervoor, dat er meer arbeidsplaatsen voor gehandicapten worden vrijgehouden.

De organisaties van gehandicapten worden financieel en moreel gesteund.

*149. Ontvangers van bijstand.* De bijstandsuitkeringen blijven reëel gelijk aan het minimumloon.

Telefoonkosten worden voor 65-plussers die alleen van een minimumuitkering moeten leven, door de bijstand betaald.

Er wordt een onderzoek gehouden naar de werkelijke behoeften van de mensen die verzorgd worden in bejaarden- en verpleegtehuizen en er wordt een bedrag voor persoonlijke uitgaven vastgesteld.

*150 Verdovende middelen.* Het gebruik van verdovende middelen mag niet langer strafbaar zijn.

De handel in harddrugs moet zwaar gestraft worden. Daarnaast moet de handel ook bestreden worden door verslaafden die geregistreerd zijn, de middelen gratis te geven. Dan is toezicht op de kwaliteit mogelijk en wordt de kans groter, dat verslaafden vrijwillig een ontwenningsskuur volgen. Ook het marktmechanisme wordt daarmee ondergraven.

Voor de handel in hennep-producten worden dezelfde regelingen getroffen als voor alcoholhoudende dranken en rookwaren, zodat kwaliteitscontrole mogelijk is. Ondertussen worden 'huisdealers' (bijvoorbeeld in -jongerencentra) toegelaten.

Bijzondere aandacht wordt gegeven aan voorzorg, behandeling en nazorg ten behoeve van verslaafden. Zo snel mogelijk moet het beleid gecoördineerd worden, zowel door de ministeries als door de volksvertegenwoordiging.

*151 Wetsovertreding.* De regering bevordert een diepgaand onderzoek naar de conflicten in de samenleving. De traditionele misdadigheid mag daarbij niet apart bekeken worden. Ook de schending van economische, sociale en milieuwetten moet daarin betrokken worden.

Vrijheidsstraffen worden zoveel mogelijk teruggedrongen. Het strafrecht draagt vaak niet bij om de wet te laten

naleven; soms zelfs het tegendeel. Daarom moeten ook andere methoden dan het strafrecht worden ontwikkeld om het naleven van de wet te bevorderen. Slachtoffers van misdaden worden zoveel mogelijk opgevangen door bestaande welzijnsinstellingen.

Er moeten meer wijkagenten komen ('oom agent'). Particuliere bewakings- en veiligheidsdiensten worden wettelijk geregeld en gecontroleerd.

Er worden geen huizen van bewaring en gevangenen gesloten, zolang er geen vervangende gebouwen beschikbaar zijn. Nieuwe of vervangende huizen zijn klein, worden niet buiten de gemeenschap neergezet en worden ontwikkeld samen met al degenen, die met gevangenen te maken hebben.

Het bestuur over de huizen van bewaring wordt gedecentraliseerd. Het leefklimaat voor gevangenen en het werkklimaat voor het personeel in gevangenen worden verbeterd. Daarom zal het aantal goed opgeleide personeelsleden worden uitgebreid. Alle gevangenen krijgen hun kiesrecht terug. Gevangenen die nog niet veroordeeld zijn en veroordeelden blijven leden van de samenleving en zijn geen tweederangs burgers.

De opvang van oud-gevangenen (reclassering) gebeurt door het ministerie van CRM. De overheid houdt arbeidsplaatsen voor hen vrij.